

France Koblar

LJUBLJANSKA DIJAŠKA »ZADRUGA«

Literarno združevanje se med slovenskimi dijaki izza srede 19. stoletja redno ponavlja v raznih krožkih, listih in almanahih. Ta združenja na gimnazijah, v dijaških in bogoslovnih zavodih v Ljubljani, Celovcu, Mariboru, Gorici in drugod, razni krožki in listi prav do naših dni najbrž ne bodo dobili svojega zgodovinarja. Obsežno in raztreseno gradivo se skoraj odmika presoji in se izgublja, marsikaj pa je naša slovstvena zgodovina ocenila kot pomembno izhodišče tega ali onega slovstvenega rodu ali vsaj kot začetno delo posameznih ustvarjalcev.¹

Starejša taka društva in listi so izšla iz preporodnih teženj. Listi in društva v redovnih in duhovniških zavodih so bila podrejena hišni disciplini in zavarovana z domačim nadzorstvom. To delo mladine je imelo značaj zakonitosti; prav zaradi tega je bilo vezano na ožje življenjsko obzorje, je bilo v prvi vrsti jezikovna šola in praktična vaja, dasi je izhajalo iz domoljubja in narodne zavesti.² Dijaških združenj, ki bi

¹ Najznamenitejši dijaški list oz. zbornik starejše dobe so »Vaje«, ki so jih izdajali l. 1854—55 ljublj. sedmo in osmošolci V. Bril, Fr. Erjavec, S. Jenko, Val. Mandeljc, Iv. Tušek in Val. Zarnik. Slovstvena zgodovina je ob posameznih sotrudnikih, zlasti ob Erjavcu, Jenku in Mandeljcu ocenila njihov pomen in označila posamezne prispevke, vendar do danes še nimamo celotnega opisa ohranjenih dveh zvezkov »Vaj« v NUK, ms. 649, št. 1 in 2. Največ je o njih pisal A. Slodnjak, Fr. Erjavca Zbr. delo, Lj. 1934, str. 34—43.

² Najstarejši tak pojav iz predmarčne dobe je slovstveni krožek in list ljublj. bogoslovcev l. 1823/24, iz katerega je izšla zasnova »Slavinje« (prim. Kidrič, SBL II, 337). — Ob ilirskem gibanju ustanové ljublj. bogoslovci l. 1841 društvo Slovanska knjižnica; član tega društva je bil tudi tedanji licejski dijak L. Jeran (Marn, Jezičnik XXVII, 2). — Mariborski šestošolci Iv. Ertl, Mihál Golob in Iv. Kocmut so leta 1846 izdajali tednik Sprotuletna vijolica (opisal J. Kotnik, ČZN 1932, 38—45). — Revolucijsko leto 1848 pobudi splošno literarno delavnost med gimnazijskimi dijaki in bogoslovci. Matej Frelih ustanovi v ljublj. Alojzijevišču tednik Slovensko Daničico; l. 1851 jo obnovi Jos. Marn, a list ugasne že sredi leta (SB 1851, II, 74); njeni važnejši sotrudniki so Jos. Marn, Jos. Rogač, Jos. Stritar in Jož. Žvegel (Schwegel). Med obema Daničicama sta izhajala lista »Mladi cvetki na vrtu pomladanskim« in »Limbar« (J. Lesar, Doneski za zgodovino Alojzijevišča, Lj. 1896, str. 63—64). Bogoslovci v Celovcu so od 1849 imeli svoje lit. društvo in izdajali list Venec (Janežič, SB 1850, 190), pri katerem je l. 1855/56 sodeloval tudi S. Jenko (prim. Glonar, Zbr. delo. S. Jenka, Lj. 1921, str. XIX—XXXIX); celovški gmnazijci so že od l. 1849 izdajali list Slavijo (SB 1850, 190; 1851, I, 32); l. 1851 so jim sledili še celjski in ljubljanski gimnazijci (SB 1851, I, 161); ljubljansko Slavijo izdaja posebno društvo »Slavija«, piše jo Jos. Stritar (Pisma bratu Andreju, DS 1936, 294) — ta izvod je ohranjen v Bleiweisovi zapuščini v NUK ms. 885, a še ni opisan. Prispevke iz vseh treh Slavij je priobčeval Janežič v SB 1851; naslednje leto ti spisi utihnejo, znamenje, da so listi pod pritiskom Bachovega absolutizma

imela narodni značaj, šolske oblasti niso trpele, zato so se take slovsstvene družbe ustanovljale skrivaj, proti disciplinskemu redu in so bila kazniva dejanja. Vendar so bili rokopisni listi proti koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja skoraj utrjena domoljubna zabava, pozneje pa bolj ali manj zavestne slovsstvene in izobraževalne vaje.³

Najvažnejše tako društvo je bila »Zadruga« v Ljubljani, saj so iz nje izšli vsi glavni zastopniki naše »moderne«, njihovi spremljevalci ter mnogi pomembni politični delavci. Čeprav se to društvo pogosto omenja, še nimamo o njem celotne podobe. Slovsstvena zgodovina in esejistika ga je navadno odpravila na splošno, tako že Glaserjeva Zgodovina slov. slovsstva IV, 52; A. Aškerc, Poezije Dragotina Ketteja. II. izdaja, 1907, XXIII—XXIV; Izidor Cankar, Obiski, str. 10; O. Župančič, A. Dermota, Sn 1914, 157. Splošne obrise društva je načrtal Izidor Cankar v eseju »Ivan Cankar v Zadruzi« (DS 1920, 12—17) in je pri

prenehali. Najvažnejši sotrudniki ljublj. Slavije so bili Fr. Levstik, Jos. Stritar, Jos. Radonjevič-Žvegel, celovške pa Jos. Štefan, poznejši slavni fizik. Z ljublj. Slavijo je imel stike tudi S. Jenko, tedanji novomeški gimnazijec, ker ima prva redakcija njegove 2. obujenke (Tergal rože sem cveteče), objavljena v SB 1851, 135, pripis »Iz ljublj. Slavije«. — Mariborski osmošolec l. 1851/52 Matija Wurcer (Burcar) je pisal list Zorica (prim. J. Glazer, ČZN 1925, 161). — Že l. 1854 naprosijo ljublj. dijaki K. Dežmana, da bi izdajal slovenski list; ker se Dežman izgovarja, da ne utegne, sami začno pisati »Vaje« (Levec, Z 1879, 354). — Slovenski gimnazijci v Trstu pišejo l. 1859 pod vodstvom prof. J. Šivca list Zora Jadranska (Šlebinger, Slovenski časniki in časopisi, Lj. 1937, str. 10). — V začetku šestdesetih let začno izdajati ljublj. bogoslovci Slovansko lipo, mariborski Lipico (od 1860 do 2. svet. vojne, prim. ČZN 1928, 116—39), v Gorici pa 1865 Slogo, pri kateri sodeluje S. Gregorčič. Program ljubljanske Slovanske Lipe je bil: »Vaditi se i uriti se v slovenskej pisavi in pri vspešnej marljivosti i dostojnih sposobnostih izobraziti i pridobiti si izurjenih učenih pisateljev«. Goriška Sloga je imela geslo: Vse za vero in dom (DS 1914, 202). — L. 1861—66 imajo celjski gimnazijci Mravljico, ljubljanski dijaki izdajajo pod uredništvom Ljud. Tomšiča l. 1862 Torbico, ki se naslednje leto nadaljuje v Zagrebu (Šlebinger, o. m. str. 11). — L. 1868 začno v ljublj. Alojzijevišču izhajati Domače vaje z geslom: Iz malega raste veliko. Važnejši sotrudniki prvega letnika so bili: Anton Jeglič, Jos. Marinko, Matej Tonejec-Samostal, Fr. Detela, Iv. Jenko, Dav. Hostnik, Janez Svetina (Lesar, o. m. str. 64—69). List je izhajal do l. 1910, ko je zavod prenehal; nadaljeval se je v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu do druge svetovne vojne l. 1941 (J. Solar, Ob srebrnem jubileju škof. zavoda in gimn. v Št. Vidu nad Lj., 1930, str. 207—223). Iz nemške okupacije se je ohranilo samo nekaj letnikov. — Gojenci mariborskega deškega semenišča izdajajo l. 1878/79 »kratkočasni in podučni list« Bčelico, l. 1888 in 1889 Vijolico (Šlebinger, o. m., str. 21 in 29). — Za goriško dijaško in semeniško lit. delavnost v tem času nimamo neposrednih dokazov, dasi je gotovo obstajala; omenja se gimnazijska Lipica iz Mahničeve dobe in za njo še drugi listi (J. Lovrenčič, Č 1921, 77). — Posebno živo je bilo delovanje Cirilskega društva ljublj. bogoslovcev, ustanovljenega l. 1881. gojilo je znanost in literaturo. — Informator za mariborske liste J. Glazer sporoča, da je večina rokopisnih listov, ki so bili shranjeni v študijski knjižnici, med okupacijo propadla.

³ Tako skrivno lit. društvo, slovensko-nemško, poznamo iz l. 1867 na ljublj. gimnaziji; ustanovil ga je poznejši pesnik J. N. Resman. Med člani sta bila tudi Janko Kersnik in prevajalec Prešerna prof. Ant. Pace (Priatelj, Kersnik I, 31—33). Kersnik je l. 1869 kot sedmošolec osnoval list »Vejica« (Levec, LZ 1897, 541). — L. 1875 imajo ljublj. šestošolci lit. klub in list Lipo, čigar člani so Luka

tem vpletel tudi značilne podrobnosti o važnejših »zadružanih«. Opiral se je na gradivo, ki mu ga je bil izročil glavni organizator »Zadruga« Ivan Štefe. To gradivo obsega: zgodovino društva do njegove petletnice, tajniška poročila za četrto in peto poslovno leto ter vpisno knjigo za četrto, peto in šesto leto. Žal so ti dokumenti na važnih mestih nepopolni: iztrgani so posamezni listi in celi kosi, ali pa tako zabrisani in prečrtani, da jih ni mogoče razbrati (prim. DS 1920, 12). Kljub temu to gradivo daje raziskovalcu zanesljivo oporo za podrobnejše delo, saj so poročila zvesto ogledalo društvenih voditeljev, dopisi posameznih članov pa neposreden izraz njihovega osebnega temperamenta.

Pri iskanju gradiva za življenjepis Dragotina Ketteja v Slovenskem biografskem leksikonu in ob pripravah za Kettejevo zbrano delo sem l. 1928 po naključju dobil še nekaj »zadružnega« arhiva, ki si ga je bil pridržal Iv. Štefe in so ga hranili njegovi dediči. Takratni ljubljanski občinski gerent dr. Dinko Puc je to zapuščino odkupil za mestni arhiv in jo rešil, da se ni raztrosila med zasebne zbiralce rokopisov. Čeprav so tudi ti ostanki nekdanje »zadružne« lastnine zelo nepopolni, v marsičem bistveno dopolnjujejo gradivo Iz. Cankarja, zlasti za prvi čas. Med njimi je tudi tisti del društvene zgodovine, ki ga pogrešamo v gradivu Izidorja Cankarja in ki ga je, kakor pravi Štefe, »nekdo iztrgal« — to je bil on sam — nadalje so se tu ohranila poročila za prva tri poslovna leta, osnutki društvenih pravil in slovstveni prispevki Iv. Cankarja, Drag. Ketteja, O. Župančiča, Jos. Murna, Al. Merharja-S. Sardenka, Fr. Derganca, Ant. Dermote, Drag. Lončarja in drugih. Iz te ostaline so bili do sedaj objavljeni rokopisi Iv. Can-

Pintar, Jos. Škofič, Edv. Volčič, H. Tuma in Fr. Zbašnjak (Tuma, Iz mojega življenja, Lj. 1937, str. 59). List je ohranjen v NUK, ms. 589. — Nelegalna sta bila najbrž tudi Cvetje, list učiteljskih pripravnikov v Mariboru l. 1880, in Brstje ljublj. višjih gimnazijcev l. 1881. Iv. E. Krek je l. 1881 izdajal kot petošolec Lipico in Vaje; peto in šestošolci ljublj. gimn. 1886—88 pa Savico (prim. Šlebinger, o. m. str. 22, 25 in 27). — Slovenski realci v Ljubljani so od l. 1888 imeli proti nemškemu mednarodnemu društvu svojo »Slogo«. Ustanovil jo je Vrhnčan Fr. Kotnik; društvo je imelo v prvi vrsti realistični in socialno izobraževalni namen, šele v drugi vrsti literarni. Pisali so najprej list »Slogo«, nato »Zabavnik«; od l. 1890 tudi »Zbornik«. Spomladi 1895 je bil nekaj časa član »Sloge« tudi Ivan Cankar (CZ, str. 51—66). Še prej se je Cankar pridružil ožji skupini realcev, ki so od marca 1891 do poletja 1892 pisali »Literarno knjigo« (Podoba Iv. Cankarja. Umetniški zbornik 2. Lj. 1945, str. 17—30). — Neposredno pred Zadrugo spadajo v Ljubljani še listi Začetnik (1888); Brstje (brez etnice); Sloga (urejal Fr. Kristan) z geslom: Sloga med brati (brez letnice); Dijaška sloga (1891, gl. Kettejevo Zbrano delo, Lj. 1940, str. 322); Šolski genij (1892, izdajatelj R. Eržen, urednik A. Dermota) ohranjen v NUK, ms. 823. R. Maister je izdajal v Kranju kot četrtšolec list Inter nos (1890), v Ljubljani kot petošolec Večernico (1891; gl. SBL II, 14). — Zadnji list, ki prihaja za ta čas v poštev, je Razvoj, glasilo ormoških dijakov v Mariboru l. 1891 (Šlebinger, o. m. str. 31), ohranjen v NUK, ms. 590. — Zanimivo je, da se ta čas med ljublj. semeniščniki poleg Cirilskega društva osnuje tudi tajna Academia operosorum, v kateri so bili bogoslovci in duhovniki Jos. Benkovič, Fr. Finžgar, A. Hribar, A. Medved, A. Stroj, Jos. Vole, M. Opeka, A. Ušeničnik i. dr. (Iz. Cankar, Obiski, str. 23). — Starejši literarni klubi visokošolskega dijaštva, zlasti v »Sloveniji« na Dunaju, tukaj ne prihajajo v poštev.

karja: Delo Ivana Cankarja v Zadrugi (SJ 1939 in 1940) in Dragotina Ketteja (Zbrano delo 1940), velik del arhiva pa je še nepoznan, dasi je to in ono že izšlo v tedanjih mladinskih listih Vrteu in Angeljčku ali kje drugod.

Tako imamo z majhnimi izjemami zbrane vse glavne zapiske o »zadružnem poslovanju«. Brezuspšen pa je bil doslej trud, da bi se našla društvena knjiga, kamor so »zadružani« vpisovali svoja najboljša leposlovna dela. Ta knjiga je morala konec l. 1894 ostati pri gospodinji »zadružne« sobe na Mestnem trgu št. 10 v zastavo za neplačano najemnino. Sledovi kažejo, da je bila tudi ta knjiga v Štefetovih rokah. Med njegovimi osebnimi papirji se je ohranilo 7 listov s Kettejevo pisavo in Štefetovim podpisom; listi imajo trgovski format, rdečo obrezo in so bili od nekod izrezani. Na 6 listih je prepisana smešnica »Nezgodna Capovega Nate«, ki jo je Štefe bral v Zadrugi jeseni l. 1893 in že prej objavil v Rodoljubu (št. 12, 17. junija), 1 list pa vsebuje odlomek neke druge njegove črtice. Kette je bil l. 1893 in 1894 pisar »zadružne knjige«, kar dokazuje, da so ti listi od tam. Najbrž je bilo tako, da je Štefe kdaj pozneje svoje stvari izločil in knjigo komu podaril. Da bi jo bil uničil, si ne moremo misliti. Če bi se bila ohranila ta knjiga, bi imeli zanimive dokumente o prvih začetkih naše »moderne«, pomemben zbornik slovstvenega prizadevanja tedanjega našega dijaštva.

Posamezni »zadružani« so pozneje s ponosom omenjali to svojo junaško dobo. Marsikaj je bilo sicer mladostno igranje, mnogo pa je bilo zavestnega in prizadevnega dela. Najzanimivejša so pač trenja med posameznimi člani in razmerje »Zadruga« do javnih dogodkov, kar daje društvu njegov socialni in ideološki značaj. Prav zaradi tega ne bo odveč, če poiščemo osnovne poteze društva, jih osvetlimo s tedanjim splošnim slovenskim življenjem ter поблиže spoznamo posamezne »zadružane«. S tem se bo pokazal tudi pomen ljubljanske dijaške literarne »Zadruga« kot začetek nekega zavestnega gibanja, priprava za novi čas.

Kar so o društvu napisali nekdanji člani, so večinoma osebni vtisi in sodbe a posteriori. Čeprav so vsa ta pričevanja dragocena, zasledimo neredko, da se ne ujemajo z dejstvi, ali da segajo mimo predmeta. Zato je te spise treba jemati le kot dopolnitev okolja in kot občutje tistega časa. Taki spisi so Ivana Baloha: »Spomini na Zadrugo, Ivana Štefeta, Cankarja in drugo« (S 1928, št. 1); Rudolfa Marna: »Spomini na Ivana Cankarja« (LZ 1939); Al. Merharja: »Okoli Ketteja in Murna« (SJ 1939); I. C. Oblaka: »Ivan Cankar in 'Zadruga'« (Podoba Ivana Cankarja, Umetniški zbornik Lj. 1945). Tudi v spisih Ivana Cankarja: Dragotin Kette, »Zadruga«, Konec literarne krčme (Zbr. sp. III, XI, XVI) so nekatera dejstva zaradi leposlovne, še bolj pa zaradi polemične oblike zabrisana ali zaostrena, zato jih je treba brati z zgodovinsko pojasnitvijo.

Doslej so postavljali ustanovitev »Zadruga« v l. 1891, računajoč štiri leta pred njeno petletnico v jeseni 1894. Ohranjeno gradivo kaže, da je bilo društvo ustanovljeno v začetku šol. leta 1892/93. Sklicatelj je bil Ivan Štefe, ki se je dotlej že poizkušal kot dopisnik Soče in Pavlihe in kot podlistkar Rodoljuba. Ker Štefe v svoji zgodovini imenuje poleg sebe kot ustanovnika tudi Maksa Čadeža, je bilo najbrž tako, da sta si oba zamislila Zadrugo, preden je Čadež kot šestošolec jeseni l. 1892 odšel na gimnazijo v Novo mesto. V Zadrugi Čadež ni nastopil nikoli, zapiski ga imenujejo »izvanrednega člana« in šele po njegovi smrti v začetku l. 1894 so pri društvenem sestanku brali nekaj njegovih stvari; bil pa je v pismenih stikih s Štefetom in Zadrugo. V nekem poročilu iz prvih let omenja Štefe, da so bili društveni ustanovitelji štirje. Če presodimo prve člane, je gotovo, da sta bila poleg Štefeta in Čadeža društvena osnovatelja tudi Iv. Baloh in Fr. Šuklje.

Ustanovitev Zadruga ni brez zveze s splošnim tedanjim dijaškim gibanjem. To leto je bila začela izhajati Vesna, ustanovilo se je počitniško visokošolsko društvo »Sava«, ki je v svojih okrožjih osnovalo podružnice ali »zadruga«, in tako so si tudi srednješolci osnovali slovstveno in zabavno družbo s svojimi pravili in poslovnimi predpisi.

Za prvi sestanek je pripravil Štefe slovesno vabilo. Pod velikim, lepo narisanim napisom »Zadruga« pravi sklicatelj:

Ljubljana, dne 23. sept. 1892.

Prvi osnovalni »Zadrugin« shod, na katerega se vljudno vabite, vršil se bode v nedeljo 25. IX. točno ob 2 uri na Štefetovem vrtu.

Dnevni red:

- I. Poročilo glede ustanovitve »Zadruga«.
 - II. Razni nasveti.
 - III. Konečen ukrep.
 - IV. Volitev predsedstva.
 - V. Prosta zabava v Reiningshamsevi pivovarni.
- Prosi se popolne udeležbe.
Bog i Narod!
Opomb. Uhod na vrt je skozi dijaške ulice.

»Osnovalni shod«, na katerega je bilo z imeni povabljenih 11 »gospodov« in je vabilo podpisalo 9 »gospodov«, se je po vsej verjetnosti izvršil 25. sept., ker je Zadruga začela poslovati 1. okt. Na prvi seji, ki je bila še brez predsedstva, je Štefe sporočil, da je društvo ustanovljeno z namenom, da ima svojo čitalnico in da prireja stalne sestanke (joure fixe), zabavne večere itd. Pri sejah naj se berejo spisi društvenikov in, ako so dobri, naj se izročé slov. časopisom »liberalnega mišljenja«, pa tudi Domu in svetu; predlagal je tudi posebno društveno glasilo; končno so sklenili, da se odobreni spisi sprejmejo v društveno glasilo, a »najboljši izročé slovenskim časopisom, ki se strinjajo z društvenimi nazori«.

Prvi člani so bili: osmošolci Ivan Baloh, Ivan Orel, Ivan Žavbi; sedmošolci Stanko Beuk, Matija Marinček, Janko Novak; šestošolci Dragoslav Klander, Davorin Lavrač in Franc Šuklje ter končno Ivan Štefe. Ta deseterica si je izvolila za predsednika Baloha, za tajnika Šukljeta, za blagajnika in knjižničarja Štefeta. Društveni »prostor« so bili na Štefetovem vrtu v Streliški ulici št. 4.

I. poslovno leto (jeseni 1892) je minilo ob samih formalnostih. Sprejemali in spreminjali so društvena pravila in poslovnik, kar je vse oskrbel Štefe, odločali so, kateri časopisi pridejo v čitalnico ter pripravljali društveno glasilo »Zadruga«.

Literarno življenje naj bi upravljal poseben odsek (Lavrač, Šuklje, Klander). Pa načelnik odseka Lavrač ni imel uspeha ne pri sebi ne pri tovariših. Že na 5. seji (10. oktobra) se je pritoževal, da se udje ne udeležujejo sej in zagrozil z odstopom. Društveni predsednik Baloh je v ta namen sklical posebno sejo, grajal literarno nedelavnost in predlagal, da se misel na društveno glasilo opusti. St. Beuk, ki je prevzel pisanje društvenega glasila — »za kar se mu izreče odborova zahvala« — res tudi pozneje ni imel nobenega opravila.

Uspeh društvenega dela v prvih dveh mesecih je bil, da so naročili več časopisov, ustanovili knjižnico ter stopili v zvezo z urednikom Slovenskega sveta Franom Podgornikom na Dunaju. Tajnik Fr. Šuklje o tem prvem poslovanju poroča 6. novembra: Društvo ne dela tako, kot bi bilo želeli; člani naj se vzdramijo; pisateljski odsek je v dveh okrožnicah pozval člane, naj oddado gradivo, a brez uspeha. Glede smeri literarnega dela pa pripominja: »Če vam gosp. predsednik v izgled postavlja Stritarja, je to stvar, na katero ni potreba odgovora.« Posebej omenja tajnik navdušeno pismo, ki ga je poslal z Dunaja Fr. Podgornik članu Orlu. »S prekrasnimi besedami nas spodbuja ... k resnemu delovanju za tlačeni narod slovenski, spodbuja nas k ljubezni do maternega jezika ter nas slednjič prosi, da bi mu poročali kaj o svojem delovanju, o razmerah slovenskega gimnazijskega dijaštva«. Dalje poroča tajnik, da Slovanski svet prihaja brezplačno, Mir še ni prišel, »dasiravno čakamo z nekakim hrepenenjem na glasilo, ki tako možato brani naše slovenske besede v goratem Korotanu«. Končno pripominja: treba bo tudi novega društvenega prostora, ker jih je (na Štefetovem vrtu) enkrat že presenetil precej debel sneg.

Društvena udnina je bila 20 krajcarjev na mesec. V čitalnici so imeli 6 časopisov, v knjižnici pa knjige, ki so jih prinesli člani.

Za novega predsednika so 6. novembra izvolili Iv. Žavbija, ker se je Baloh izvolitvi že vnaprej odpovedal, za tajnika Iv. Orla. O poslovanju tega odbora in o nadaljnjem društvenem življenju ni nobenih sledov; najbrž je na zimo 1892 vse zaspalo, ker drugega društvenega »lokala« niso dobili. Predvsem ni bilo med njimi nobenega resničnega pisatelja ali drugače nadarjenega človeka; imel niso niti enega branja ali predavanja. Zdi se celo, da taka branja niso bila v društvenem namenu. »Jour fixi« so bili za splošne razgovore, najbrž narodno politične, literarno delo pa so prepustili uredniškemu odboru za društveni

list. »Zadruga« naj bi bila po besedah Fr. Šukljeta (16. okt.) »pravo ognjišče, katero naj nam daje toploto, da se navdušujemo za najblažje svetinje našega naroda, da se borimo tedaj, ko stopimo v življenje za njega obstanek« (Tajniški zapiski l. 1892).

Pravila, o katerih so razpravljali na treh sejah in ki so natančneje določala društveni namen, se niso ohranila. Pač pa se je ohranil poslovnik, ki ga je podpisalo vseh deset članov.

Poslovník

1. Člani društva izvolijo iz svoje srede predsednika, tajnika in blagajnika, ki je objednem čit.[alnični] reditelj.

2. Odbor izvoli se za dobo 2 mesecev, potem se morajo po preteku tega časa izvoliti novi odborniki. Stari odborniki smejo se zopet voliti.

3. Pri zborovanju morajo biti navzoči vsi udje. Kdor ne naznani odsotnosti iz upravičenega vzroka, plača 10. kr.[ajcarjev] globe.

4. Udnina plača se tekom prvih 14 dnij meseca; ako blagajnik ne sprejme v tem času udnine, ima to pri bodoči seji naznaniti in dotični ud plača 10 kr. globe.

5. Sejo skliče odbor vsak mesec jedenkrat, takrat predložita blagajnik in tajnik svoja poročila.

6. Pri zborovanju naj se v debatah ne napadajo osebe.

7. Predsednik vodi sejo ter je upravičen vsakemu udu vzeti besedo, ako dotičnik prestopi pravila društva, ali pa meje dostojnosti.

8. Tajnik vodi sejne zapisnike, poroča o delovanju društva ter podpisuje s predsednikom vred vsa vabila in oklice, kateri se tičejo društva.

9. Blagajnik sprejema mesečno udnino članov, poroča o finančnem stanju društva in je kot čit.[alnični] reditelj odgovoren za red pri čitanju, kakor tudi za vse časopise in knjige.

10. Ako bi se društvo razdrlo, ali pa tudi koncem šolskega leta razšlo, tedaj se podari vse društveno premoženje v gotovini družbi sv. Cirila in Metoda.

II. poslovno leto (spomladi 1893). »Zadrugo« je spet prebudil Štefe, ki je 23. aprila 1893 sklical stare člane in povabil tudi nove, »da bi krstili mlado društvo«, kakor pravi tajnik Fr. Šuklje v poročilu 25. maja. Štefe je poročal o svojem dosedanjem delu in pripravah. Kakor moremo sklepati, se prejšnji predsednik in tajnik za društvo nista menila in je ostal od odbora Štefe sam; on je tudi pripravil nov oklic, podoben kakor za društveno ustanovitev:

Zádruga

Pozdrav slovanski!

Naznanjamo, da se je čitalnica »Zadruge« zopet otvorila, vabimo vse njene člane preteklega leta in tudi druge somišljenike, da pristopijo — ako jih je volja — i letos v njeno kolo. V načelih ostane Zadruga ista, njeno delovanje se je pa zdatno okrepiło. Poslovni red je spremenjen ter se bode ž njim vsekakor omogočila medsebojna sloga. — Oni, ki se strinjajo z navedenim, prosijo se za obvezne podpise, ostale pa prosimo imenom dobre stvari *najstrožje molčljivosti*.

Bog i narod!

Pod ta oklic so se s podpisom prijaviли stari člani: Baloh, Beuk, Klander, Lavrač, Marinček, Novak Janko, Štefe, Šuklje ter novi: Ivan Benkovič, Anton Berlan, Ivan Cankar, Anton Dermota, Robert Eržen, Viktor Kristan, Dragotin Lončar, Davorin Majcen, Zdravko Novak, Ivan Vrančič — kot izreden član Alojz Peterlin, osmošolec v Celovcu.

Med letom sta kot redna člana pristopila še Ivan Kunšič in Jos. C. Oblak kot izredna člana pa Maks Čadež, šestošolec v Novem mestu, in Rudolf Maister, gojenec domobranske vojne akademije na Dunaju. Tako je društvo do konca poslovnega leta 10. julija 1893 imelo 21 članov, 18 rednih in 3 izredne (Marinček je med letom izstopil).

Kakor kaže, je bila tudi v začetku tega poslovnega leta, ko je bil predsednik Lavrač, tajnik Lončar, blagajnik in knjižničar »gospod Štefe«, glavni namen politika. Na »osnovalni seji« 23. aprila je govoril Fr. Šuklje »O politiki in slovenskih dijakih«, in govor »je bil precej pohvalno sprejet«; na prvem zabavnem shodu je predaval Iv. Baloh »O dijaških društvi«.

V prvi polovici leta so se shajali pri Štefetu, v drugi (od 14. januarja 1894) so najeli posebno sobo za čitalnico v Florijanski ul. 14; knjižničar Štefe je oskrbel hišno opravo in okrasil sobo s podobami »naših velemožev«. Do konca leta so imeli nič manj ko 27 časopisov in listov.⁴ Te liste so dobivali večinoma brezplačno ali za majhno ceno iz druge roke, nekatere so prinašali tudi posamezni člani, le nekaj so jih naročili. Čitalnica je skrbela, kakor pravi poročilo, »v prvi vrsti za to, da se seznanijo slovenski dijaki s politiko ter da si blažijo um in srce«.

Za politično orientacijo je tudi značilno, da so nekateri člani želeli, naj bi prosili dr. Tavčarja za podporo, vendar je odbor imel pomisleke proti temu in s sklepom odlašal, »zlasti ker je finančno stanje društva povoljno«. Iz tega časa je tudi Balohova pesem, nekaka prva društvena himna, ki ima predvsem politično manifestativen značaj.

Z a d r u g i

Živela naša domovina,
Bog živi ves slovanski svet,
Živeli pravi rodoljubi,
A — renegat naj bó — preklet.

Ljubezen naj Slovane druží,
Ljubezen kaže naj srcé,
Za to ljubezen v srcih naših
Vedó i naše naj roké.

To geslo »Zadruga« si vzemi:
Deluj za narod vbogi svoj!
Da naša bo slovanska zemlja,
To bodi sveti smoter Tvoj!

Da prošnje čujejo nebesa,
Dvignimo kvišku prapor svoj,
In spev: »Naprej zastava Slave«
Ti »Zadruga« veselo poj!

⁴ Slovenski narod, Slovenec, Edinost, Soča, Domoljub, Rodoljub, Primorec, Mir, Novice, Dolenjske novice, Domovina, Slovenski kmetovalec, Ljub. Zvon, Dom in svet, Vesna, Vrtec, Rimski katolik, Slovanski svet, Hrvatska, Politik, Pobratim, Pavliha, Kikiriki, Südsteirische Post, Laibacher Wochenblatt, Laibacher Zeitung, Illustrierte Weltgeschichte.

Zadružno pesem je tedaj napravil tudi Ivan Cankar, vendar se v nji že ponavlja poudarek duševnega dela in svobode. To pesem je kot koračnico uglasbil član Jos. Oblak.⁵

Kot poseben društveni dogodek se omenja, da je ob smrti Jos. Cimpermana (5. maja) odbor izdal oklic, naj se člani korporativno udeleže pogreba, »In res oklic odborov ni ostal glas vpijočega v puščavi in društvo naše bilo je pri pogrebu res skoro polnoštevilno zastopano«. Na občnem zboru 25. maja je tajnik Šuklje počastil pokojnega s posebnim govorom in ob vzkliku: »Večen spomin in večnaja pamjat trpinu Cimpermanu!« so se člani dvignili s sedežev. Ko so tisti čas prišle v promet prve kovane krone in je slovensko časopisje porabilo to priliko za narodno agitacijo, so se tudi »zadružani« odzvali odborovemu razglasu, naj prvo krono darujejo družbi sv. Cirila in Metoda. Baloh je pozneje to narodno žrtev raztegnil s predlogom, naj vsak daruje prvo krono Ciril-Metodovi družbi, drugo pa v sklad za Narodni dom.

Že od začetka so imeli redne zabavne shode s predavanji in kritiki; tako se je začelo uveljavljati leposlovje. Na sestanku 5. maja je prvič nastopil Iv. Cankar z branjem: »Junaška pesem iz naših dni«; poročilo pravi, da je »pesem vzbudila največjo senzacijo« ter da »je naše društvo z gosp. Cankarjem pridobilo izredno moč in brez dvoma bode naše društvo se v poznejših letih po pravici ponašalo ž njim«. Že pri naslednji seji je Cankar društvo »zopet razveselil z duhtečimi šopki svoje krasne in mnogoobetajoče muze«. (Tajniški zapiski iz l. 1893.)

Za obisk društvenih prostorov so uvedli posebno »dnevno knjigo«, da se je odbor lahko prepričal o marljivosti članov, za dopisovanje med seboj pa »vpisno knjigo«, ki so jo že prvi mesec vso napolnili z »raznovrstnimi interpelacijami in mnogobrojno polemiko«. Razgibano društveno življenje je prineslo tudi različne misli in sodbe; tajnik Šuklje omenja v svojem poročilu 25. maja, da se v zadnjem času čuti nezadovoljnost in agitacija proti odboru, zato svari pred razdorom in opominja k slogi.

Na mesečni seji 25. maja 1893 je bil izvoljen nov odbor: predsednik Ivan Cankar, tajnik Fr. Šuklje, blagajnik in knjižničar Iv. Štefe, odbornik Drag. Lončar. Predsednik je sam razglasil v dopisni knjigi sestavo odbora in pripomnil: »Novoizvoljeni odbor izjavlja, da bode deloval z vsemi močmi v društveni prospéh, da se bode vestno oziral na pravila in ukrepe shodov ter pri slučajnih nerednostih najstrožje postopal.«

⁵ Pesem je ponatisnil že Iz. Cankar (DS 1920, 14); original je ohranjen v tistem delu »zadružnega« arhiva, ki je last ljublj. mestnega arhiva, pa v varstvu NUK. — O uglasbitvi poroča J. C. Oblak, Podoba Iv. Cankarja, Lj. 1945, str. 14.

⁶ »Junaška pesem«, zložena zoper Mahniča, je natisnjena v CZ, str. 55–64. Cankar jo je prvič bral v realčni »Slogi«, malo prej, preden je pristopil k Zadruzi. Ker zbornik »Sloge« razen neke kritike nima nobenega drugega Cankarjevega prispevka, kaže, da je Cankarjevo sodelovanje pri »Slogi« prenehalo, ko je pristopil k Zadruzi.

Društveni odbor oz. predsednik je res kmalu moral odločno »postopati« proti prejšnjemu predsedniku Lavraču in mu zaradi nediscipliniranosti naložiti globo. Prihajali so tudi glasovi o nemolččnosti »zadružanov«. Za sklepe odborovih sej in zabavnih sestankov se je uvedla nova knjiga »Ukrepi in naredbe«. Takih ukrepov so to leto napisali dvajset; št. XVIII teh naredb n. pr. pravi: »Spisi, kritike, ki se čitajo pri zabavnih shodih, morajo se po § 26. shraniti v društvenem arhivu. Ostanajo vedno v »Zadrugi«, pravice vzeti jih iz arhiva nima ud, akopram izstopi iz društva.«

Ko se je drugo društveno leto zaključilo s shodom 10. julija in nato s poslovnim zabavo v posebni sobi pri Kolovratarju, so iz »Zadruge« odhajali kot abiturienti njeni prvi člani. Pri slovesnosti je prepeval gimnazijski kvartet in pozno v noč so se z govori navduševali za bodočnost »Zadruge«.

Uspех drugega leta, ki je trajalo tri mesece, je bil lep: imeli so 9 zabavnih shodov, 3 prijateljske sestanke, 3 redne mesečne seje, 26 predavanj in 20 kritik, torej 46 nastopov posameznih članov. Nekateri med njimi so se uveljavljali tudi v javnosti, tako v Vesni, LZ in drugod.

III. poslovno leto (1893/94). O tem letu je ohranjenih malo neposrednih zapiskov: komaj nekaj vabil na zabavne shode in dve suhi poročili o teh sestankih. Liste, na katerih so bila poročila o društvenem poslovanju, je Štefe iztrgal iz tajniške knjige. Splošno sliko o društvenem delu najdemo v Kettejevem poročilu na I. občnem zboru IV. posl. leta in v Štefetovi zgodovini, ki pa večinoma našteva društvene uspehe. Važno pa je, da se to zadružno leto prvič ujema s šolskim letom.

Občni zbor je bil prve dni oktobra 1893 v podstrešni sobi gostilne na Drenikovem vrhu. Navzoče člane je pozdravil predsednik Iv. Cankar in bral tudi svojo pesem »Kacijanar«. Ker so se po šolah začele preiskave, so sklenili, da to leto opuste čitalnico — zato ni bilo tudi nobene vpisne knjige — imeli so samo leposlovne zabavne shode.

Shajali so se vsakih 14 dni, večinoma pri Štefetovih v Streliški ulici, včasih pri Govekarjevih v Udmatu (sedaj Šmartinska c. št. 16), enkrat na stanovanju člana M. Pirnata v Florijanski ulici št. 14, enkrat tudi pri članu Fr. Kristanu. Na novo so prereševali društvena pravila in v § 1. je stopilo na prvo mesto leposlovje. Oskrbeli so si tudi veliko, lepo vezano društveno knjigo »Zadruga«, kamor so prepisali svoja najboljša dela.

Od starih članov so v tem letu ostali: Baloh (izredni), Cankar, Čadež (izredni), Dermota, Eržen, Lončar, Klander, Kristan, Kunšič, Maister (izredni), Peterlin, Štefe, Šuklje.

Novi so pristopili: Fr. Derganc, Dragotin Kette, Jos. Oblak (spet vstopil), Anton Bončar, Makso Pirnat, Iv. Škrjanec, Matevž Trepal, Anton Zevnik.

Med letom so izstopili: Kunšič, Pirnat, Šuklje; izključeni so bili: Eržen, Klander, Trepal. Umrli je izredni član Čadež; njegov spomin so počastili tako, da je Štefe zastopal društvo pri pogrebu, mesto venca pa so zbrali za Ciril-Methodovo družbo 30 kron.

Predsedstvo se je to leto vedno menjalo: zdaj je bil predsednik Cankar, zdaj Škrjanec; odstopala sta, kadar se jima je zdelo. Tudi tajnika so menjali: najprej je bil Pirnat, nato Kette.

Seznam naštevava 50 predavanj in prav toliko kritik; tako so to leto imeli vsega skupaj 100 nastopov.

Poleg tega so se člani zbirali k prosti zabavi v dveh gostilnah, kjer so se posvetovali, zabavali ali kdaj tudi sprli. Sklepna zabava je bila pri Žibertu (na Vodnikovem rojstnem domu), pa se je končala »komično tragično«, kakor poroča Kette: sicer so pili pivo, »ali godilo se nam je vendar le takó, kakor ondi ‚vina bibunt homines‘. Da so tudi križevački statuti svoj del k temu doprinesli, je skoraj več nego gotovo.«

Največji dogodek v tem letu je bila dolga preiskava na gimnaziji v začetku šolskega leta 1893/94; sprožila jo je ovadba šentpeterskega kaplana Val. Eržena zoper dijake in profesorje svobodomiselnega mišljenja. Preiskava se je obrnila tako proti obtoženim svobodomiselnim dijakom, kakor proti tistim, ki so se pod imenom »ligašev« shajali pri Erženu in dr. J. E. Kreku; na sestanke pri Kreku je bila javno opozorila že Vesna 20. aprila (1893, str. 62). Preiskavi je sledila precej huda kazen za obe skupini obtožencev.⁷ Izmed »zadrušanov« so bili prizadeti: Bončar, Derganc, Eržen, Kette, Lončar, Oblak, Šuklje; izmed »ligašev« je bil v preiskavo zapleten tudi O. Župančič. Ta preiskava je prisilila »Zadrugo« k veliki previdnosti pri sestankih (niso imeli več čitalnice in časopisov) in natančnosti pri sprejemanju članov. Ko so na seji 17. dec. 1893 na Dergančev predlog sklepali o Župančičevem sprejemu, so se po dolgem prerekanju odločili, da ga za zdaj ne sprejmejo, temveč šele čez tri ali štiri mesece, »ako se bo opazilo mej tem časom, da nij nobene nevarnosti, če bi pristopil k društvu«.

Kako so se posamezni člani bali, da tudi »zadružno« delo pride v javnost, kako jim je bilo treba dajati poguma, priča eden izmed Štefetovih govorov, najbrž v začetku l. 1894. Po svojem poročilu o knjižnici pravi:

»Oni, ki smo društvo ustanovili (bila nas je čvetorica), ustanovili smo je z istim namenom, katerega ima še danes — da se urimo v njem skupno duševne svoje moči in da si utrdimo z n a č a j. In imenom te čvetorice opozarjam Vas danes, ko so kritični časi za naše društvo, ne toliko radi zunanjih nevarnosti kakor radi notranje zmedenosti pojmov nekaterih članov, opozarjam sosebno Vas, nove člane, da se zaveste namena našega društva in da, kakor ste pokazali duševne svoje moči, pokažete i svoj z n a č a j. Kadar se zaveste tega namena, tedaj tudi ne bodeite pustili, da bi se društvo razpršilo ob neutemeljeni bojazni nekaterih članov. Slab član, ki ob kritičnih časih pokaže peté! Ako ima že sedaj take pojme o moštvu, tedaj bo v pravem narodnem boju pač občudovanja vreden in — smehú. Pri slučajnostih bodeite čuli, da ni tolike opasnosti, kakor si jo nekateri slikajo v razgreti svoji domišljiji, da se pa oni, ki je, ki je bila vsa tri leta našega poslovanja, lahko izognemo, kakor smo se je doslej s previdnostjo, z molčečnostjo. Društvo je srečno prebilo gimnazijski vihar, poginilo ni v času, ko so napred. dijake povsod zalezovali — da,

⁷ Dr. Jan. Ev. Krek, Izbr. spisi II, 16—24; podrobnejšo literaturo o tem Drag. Kette, Zbrano delo, Lj. 1940, str. L—LI.

I a n i, ko so imeli nadobudni mézni filozofi také strašno dolge nosove — cvetelo je naše društvo najbolj. In letos. Pisal nam je izv. član Maks Čadež:

Oj cveti društvo Ti mladó,
Izrasti se v drevo krepkó,
Zmir sijaj zorna Ti pomlad,
A Ti duhteč obrodi sad.

Naj se zgodi!... Povprašajte pri lanskih članih, pogledjte v arhiv in videli boste, kako smo se gibali, a niso nas dobili. Letos nas bodo toliko manj, samó to prosim opetovano — vsakdo naj ima v lastnem interesu zamašena usta, ne pa tako radodarnega jezika, kakeršnega je nedavno nekdo imel, ki danes ne sedi tu. Potem pa bode vse dobro! In pa — pogum velja. Bojazen ne olajša ničesar — krepko glavo pokonci, čisto okó, ponosen korak — také bode vsak spoznal, da nimamo slabe vesti in pustili nas bodo pri miru...«

Najvažnejši dokument tretjega poslovnega leta so na novo urejena pravila, ki so se ohranila v Škrjančevi in Štefetovi pisavi. Ta pravila so bila sad prvih dveh let; sestavljal jih je Štefe, občni zbori in razni odborovi ukrepi so jih po razmerah in potrebi preuredili in dopolnili.

PRAVILA »ZADRUGE«

a. Namen društva in sredstva

§ 1. Zádruha je v prvi vrsti posvečena leposlovju, oz. znanstvu, v drugej pa ima namen svoje člane poučevati o političnih razmerah.

§ 2. Sredstva, po katerih društvo izpolnjuje svoj namen, so: a) knjižnica, b) zabavni shodi, c) prijateljski sestanki, d) čitalnica.

§ 3. Glasilo društva je knjiga »Zádruha«, geslo njegovo pa: »Bog in národ!«

b. Člani, njihove dolžnosti in pravice

§ 4. Član more postati vsakdo, o katerem je nadpolovična večina članov prepričana, da bo vsem §§ lahko zadoščeval.

§ 5. Člani so redni in izvanredni.

§ 6. Redni člani so oni, ki stanujejo v Ljubljani in izvršujejo vse točke pravil. Njihove dolžnosti so: a) shode marljivo obiskovati, b) predavati na shodih, c) vplačevati doneske v društveno blagajnico in sicer vpisnine najmanj 50 kr. in udnine najmanj 50 kr., d) čitalnico pridno obiskovati.

§ 7. Izvanredni člani so: a) slovenski rodoljubi, b)⁸ pravi člani, ki pa stanujejo izven Ljubljane. Prvi so prosti vseh dolžnosti, drugi pa imajo iste dolžnosti (izjemavši točko c) in pravice (izj. glasovanja pri volitvah) kot redni člani.]

§ 8. Pravice članov zabeležene so v posameznih pravilih in ukrepih shodov, na katere se morajo člani brezpogojno ozirati kot na pravila.

§ 9. [Na javnih prostorih društvenikom ni dovoljeno pohajati v velikem številu, kakor se istotam sploh ne sme govoriti o društvu.]

§ 10. Osobne razprtije med društveniki še iste nikakor ne opravičujejo odtegovati se dolžnostim, dokler odbor ni o prepiru določil in ni preskrbel žaljeni stranki primerne zadoščenja.

§ 11. [Vsemu, kar sklene večina članov, pokoriti se mora član brezpogojno.]

§ 12. Člani se tikajo med seboj.

§ 13. Ud društva neha biti, kdor prostovoljno izstopi, ali je z nadpolovično večino izključen, ali pa ako se ni udeležil treh shodov, ne da bi se zadostno opravičil.

⁸ Oglati oklepaji kažejo, da so bile te točke pravil pozneje črtane.

§ 14. Svoj izstop mora vsak član pismeno javiti odboru.

§ 15. Udom zabičuje se v njih interesu najstrožja molčljivost.
Pri vseh sklepih odločuje nadpolovična večina.

c. Občni zbori

§ 16. Občni zbor je reden in izreden. Redni občni zbor je koncem zimskega in letnega tečaja, sklicuje ga odbor oz. njega predsednik, kadar se mu ta potreben zdi, ali ako ga polovica rednih članov iz tehtnih vzrokov zahteva.

§ 17. a) Občni zbor poroča o delovanju in društvenem stanju sploh, b) občni zbor voli odbor iz rednih članov 1. predsednika, 2. tajnika, 3. blagajnika in knjižničarja, c) [Občni zbor smé spremeniti društvena pravila.]

§ 18. Občni zbor je sklepčen, ako je navzoča nadpol. večina članov.

d. Odbor

§ 19. Odbor ima pravice in dolžnosti: a) paziti na društveni red, b) sestaviti shodom, sestankom in občnim zborom vsposed, c) istim določevati kraj in čas, d) posluževati se vestno pravic, ki mu jih dajó posamezna pravila, f) odbor se mora shajati pred vsako sejo.

§ 20. Predsednik vodi zborovanje ter podpisuje s tajnikom vse listine, tičočé se društva; kadar je zadržan, pooblasti z vodstvom najspodobnejšega.

§ 21. Predsednik ima pravico, preostre, preosebne ali neupravičene polemike ustaviti.

§ 22. Pri enakem številu glasov odločuje predsednik.

§ 23. Tajnik vodi zborove zapisnike in poroča koncem leta o društvenem delovanju.

§ 24. Blagajnik pobira udnino ter poroča pri občnih zborih o društvenem premoženju.

§ 25. [Knjižničar nadzoruje knjižnico in arhiv ter skrbi za redno donašanje časopisov in knjig.]

§ 26. Odbor naj proti morebitnim intrigam, nekolegijalnosti napram članom v društvu ali proti slučajni samovoljnosti ali nerednosti kakega člana postopa prvič z ukorom, potem se mu pa naložé navadne kazni. Za samovoljnost ali nerednost smatra se vsak prestopok, ki ni označen v društvenih pravilih.

§ 27. Gostje vpeljujejo se samó v izrednih slučajih. Upeljavajo naznani se odboru, kateri jo dovoli ali ne dovoli.

e. Knjižnica

§ 28. Knjižnica obstoji iz knjig posameznih društvenikov ali tudi »Zadruginih«, katere se ji morda podare ali pa se kupijo iz prebitka.

§ 29. Začelena knjiga vzame se le z vednostjo knjižničarja, torej se mora vpisati v posebno knjigo s podpisom izposojevalca.

§ 30. Knjige izposojeujejo se na 14 dnij, v posebnem slučaju tudi na mesec dnij.

§ 31. Na knjige se ima vestno paziti, v slučaju prestopka plača član posamezno globo, določeno mu od odbora.

f. Zabavni shodi

§ 32. Da se goji leposlovje in znanstvo, sklicujejo se zabavni shodi.

§ 33. Pri zabavnem shodu čita kak društvenik svoje leposlovno ali znanstveno izvorno delo.

§ 34. Vsak ud mora na leto čitati najmanj trikrat.

§ 35. Berilo se pri prihodnjem shodu oceni ter se porabi za knjigo »Zadruga«, ali pa shrani v društvenem arhivu.

§ 36. Knjiga »Zadruga« ima posebnega urednika, ki se voli od vsakoletnega I. zabavnega shoda. Uredniku pa ni potreba povedati pisatelju, zakaj kakega spisa ni sprejel v knjigo, vendar je urednik odgovoren odboru.

§ 37. Prečitano berilo sme priobčevati pisatelj v vseh listih, ki so od vsakoletnega I. zabavnega shoda za tó odločeni, m o r a jih pa, če to zahteva večina udov.

§ 38. Ocenjevalec voli se od vseh navzočih društvenikov, ako se nihče prostovoljno ne oglasi.

§ 39. [Svoje čitanje mora član vsaj tri dni pred shodom izročiti kritiku.]

§ 40. V društvenih knjigah podpisuj se član vedno s polnim imenom.

§ 41. V arhivu shranjujejo se vse listine, spisi, knjige i. dr., kar se tiče društva. Vse tu navedeno ostane vedno v arhivu, pravice kako stvar vzeti iz arhiva, nima ud, dasi izstopi iz društva.

§ 42. Kdor se naznanjene seje ali shoda ne udeleži, ako nima tehtnega razloga za to, ali kdor zamudi za 10 minut kak shod, sklican od odbora, kaznuje se v prvem z 10, v drugem pa s 5 kr. globe.

g. Prijateljski sestanki

§ 43. Odbor sklicuje lahko tudi prijat. sestanke. Pri prijat. sestankih vrše se pogovori o našem političnem položaju, upeljujejo se literarni pogovori, debate, prednašajo poučni in humoristični govori; pri prijat. sestankih vadijo se dalje člani v dopisovanju raznim listom.

§ 44. Vspored prijateljskih sestankov je neomejen, udeležba prosta.

§ 45. Kdor se proti omenjenim pravilom pregreši in kdor se ne ozira na ukrepe shodov in odborove naredbe, kaznuje se z globo, katero mu prisodi odbor, po možnosti se tudi izključi, ako je le nadpolovična večina udov za to. Najstrožje naj se kaznuje prestopnik proti § 15.

§ 46. »Zadruga« ne preneha, ako ji le 4 člani ostanejo zvesti; v slučaju, da se v kritičnem času slednje ne zgodi, razide se društvo in morebitni zaklad daruje se družbi sv. Cirila in Metoda.

Z a I V . p o s l o v n o l e t o (1894/95) so bili na zadnji seji prejšnjega leta izvolili tale odbor: predsednik Iv. Cankar, tajnik Drag. Kette, blagajnik Iv. Štefe, a ob burni debati.

Izmed starih članov so ostali: Bončar, Cankar, Derganc, Dermota, Kette, Kristan, Peterlin, Škrjanec, Štefe, Zevnik. — Na novo so vstopili: Oton Župančič, Anton Mencinger, Alojz Kraigher, Ivan Lovrenčič, Jožef Petrič, Julijan Železnikar, Ivan Verčon, Anton Majaron. V društvo se je vrnil Drag. Lončar. — Med letom so izstopili: Derganc, Kristan, Peterlin (in zopet vstopil), Škrjanec (in zopet vstopil), Železnikar, Verčon.

To leto je minevalo v osebnih sporih in mnogoterih zunanjih neprijetnostih. Že I. občni zbor so morali dvakrat napovedati. Predsednika Cankarja tudi drugič ni bilo in je pooblastil Ketteja, da vodi zborovanje in poroča o preteklem letu. Ker je Cankar sporočil, da ne želi več v odbor, so pri novih volitvah izvolili za predsednika Ant. Dermoto, tajnik je ostal Kette, blagajnik je bil A. Bončar. Glasovi so bili tako cepljeni, da so posamezni odborniki komaj dobili večino. Na tem občnem zboru so končno odobrili tudi Župančičev vstop. Ker je bilo to vprašanje nekoč politično, je Derganc, ki je prejšnje leto propadel s svojim predlogom, naj sprejmó Župančiča, vprašal, kaj mislijo o politiki v »Zadrugi«. Vsi člani razen Derganca so se izrekli za politiko, češ da je politika tudi v društvenih pravilih. Ker je veljal še iz prejšnjega leta ukrep, da je dovoljeno pisati le v liberalne liste, Župančič pa je bil sotrudnik Doma in sveta, je bilo to določbo treba spremeniti.

Zato je Štefe predlagal, naj bodo od prepovedi izvzeti Dom in svet, Danica, Slovenski gospodar in Mir, Škrjanec pa je menil, naj bi bilo pisanje v leposlovnih listih prosto.

Sklenili so, da požive knjižnico in si oskrbe časopise. Nekateri člani so se obvezali, da bodo prinašali časopise in liste, nekaj so jih naročili iz društvenih dohodkov. Poleg slovenskih listov in revij se omenjajo tudi: Mlada Hrvatska, Prosvjeta, Venac, Zlata Prahá, Laidacher Zeitung, Politik, Neue Freie Presse, Für alle Welt. Največ listov je obljubil in prinašal Štefe.

Za čitalnico je bilo treba stalne sobe. V začetku so se sešli dvakrat pri Štefetu, enkrat pri Peterlinu v šentpeterski vojašnici,⁹ nato so najeli sobo v Skabernetovi hiši na Mestnem trgu št. 10,¹⁰ končno pa v Kravji dolini (začetek Tabora, blizu Vidovdanske ceste).

Že prvi mesec so dobili odpoved; pogosto prihajanje dijakov ni bilo všeč lastnici stanovanja in podnajemnica, ki jim je nudila sobo, je morala obljubo preklicati; izseliti bi se morali 21. nov. 1894.

Bila je nevarnost, da komaj oživiljena čitalnica zaspi. Zato je tajnik Kette na Peterlinovo sporočilo o odpovedi pripomnil 8. nov. v vpisni knjigi:

»Čitalnica! Na — zdaj pa smo spet v zágati. Želel bi, bratje, da hitro premislimo, kaj storiti, ker nevarno je bilo, da bi čitalnice ne ubili (: en .gvišen' profesor), no, zdaj pa je nevarno, da nêbi zaspala. Kdor jih imá kaj dobrih svétov, naj jih proda »Upisni knjigi«. Škoda bi res bilo, če bi tako lepa in mlada gospodična, kakor je Čitalnica, v naročju toliko mladih gospodičev mirno ali nemirno (za to se ne gré) v Gospodu zaspala. Nekov zdravnik mi je dejál, da bi bila »trdna volja« najboljšje zdravilo za gospodično. Jaz garantiram za njegov recept.«

Takoj nato, morda še isti dan je spet zapisal:

»Radi »Čitalnice« danes tó-le: Morebiti, da moja »stara« svojo maleno sobico prepusti v uporabo častitim članom Zadruginim. Li da, li nê, povedal bodem jutri. V prvem slučaju se lahko čitalnica preseli v novo sobo, ki je a) majhna, menda tolika, da zadostuje čitalničnim zahtevam, b) ima divan, 3 stole, kar menim — zadostuje, c) daleč v Kravji dolini pri mitnici, kar pa je boljše zató, ker je bolj varno.« (Dopisna knjiga, str. 24 in 26.)

Sklenili so, da se preselijo v Kettejevo stanovanje, vendar se je zadeva zavlekla tja do božiča; šele nekako pred božičnimi prazniki

⁹ Alojz Peterlin je od jeseni 1893 služil vojake pri 17. polku v Celovcu; po očetovi prošnji so ga premestili v Ljubljano, da se je učil za maturo, ki jo je nato opravil l. 1894. Bataljonski komandant je bil dijaku naklonjen in ga je sprejel v svojo pisarno. Ob nedeljah popoldne je bila bataljonska pisarna prazna, zato so se »zadružanci« nemoteno pri njem shajali (Peterlinovo pripovedovanje l. 1939). Na to spominja tudi Peterlinov dopis marca l. 1895: »Br.(ata) Ketteja pa prosim, ako mu je možno, da mi jutri prinese letošnje zvezke Zvonove v št. Petersko vojašnico, kamor pride instruirat. — Ampak le prosim, ne zahtevam« (Vpisna knjiga, str. 88).

¹⁰ Stanovanje na Mestnem (Glavnem) trgu št. 10 sta oskrbela Peterlin in Štefe. Tukaj je pri zasebnici Karolini Petic stanoval Peterlinov brat, četrtišolec Francelj (Radivoj Petruška). Shajanje »zadružanov« popisuje Petruška v DS 1920, 49; letnica 1893 in razne druge podrobnosti v tem spisu so pogrešene.

l. 1894 so se preselili. Kette je v mnogih dopisih moral opozarjati k odločitvi, toda ni bilo denarja, da bi plačali staro stanovanje — za kar so morali zastaviti celó »zadružno« knjigo — novo stanovanje je moral opremiti Kette sam ter založiti denar za knjižno polico.

Že kmalu ob začetku leta jih je vznemirila novica, da se jim je bati preiskave; predsednik Dermota je z jezno roko zapisal 3. nov. v vpisno knjigo: »Prof. Karlin vé o Zadrugi vse. Preds.«

Ni pomagala Peterlinova tolažba: »Kakor čujem, ni nikake nevarnosti od strani g. profesorja, torej brez skrbi! Pleši, pleši — črni kos!« Ko se je medtem vnel prepir zaradi glob, ki so jih bili deležni člani in se je zlasti Iv. Cankar s humoristično dialektiko branil globe in sta se člana Peterlin in Lovrenčič kot njegovi priči podkrižala ter podpisala z levico, se je 5. nov. razjezil Kette:

»Raje nego da take neumnosti pišete v 'Upisni knjigi', bi želel, da bolj skrbite za varnost 'Zadruge'. Kajti da smo v resnici tako varni, kakor pravi član Peterlin, dvomim; zato bi svetoval, da smo vedno pripravljene na kako preiskavo od gimn. vodstva. Bolje, da smo preoprezni nego preveč predrzni.« (Vpisna knjiga, str. 19—20.)¹¹

Neoprezni in manifestativni Štefe je takoj zavrnil Ketteja:

»Naj pojasni brat Kette 'preiskavo'. Dotična 'preiskava' katera se je vršila pri njem — vzela jim je vse veselje, da bi jo še kod nadaljevali. Povedalo se jim je takrat: Gimnaz. vodstvo nima nikake pravice hóditi po privatnih stanovanjih z namenom, da preiskuje. Preiskava more postavno priti samó od vlade. Sicer pa tudi za naš lokal ne bodo najprej zvedeli — in dokler se preiskava sploh začne, imamo čitalnico že davno 'na suhem'. Ne iščimo torej povsod 'strahov'. Kakor se spominjam, sklenilo se je že jedenkrat, kakó naj govoré in ravnaajo člani v slučaju, da se nas izvóha — in dotični ukrep bodem prebral pri prihodnji seji, da bomo za vsak slučaj pripravljene. Za varnost 'Zadruge' pa najbolj skrbite s tem, da molčite — kar se baš dosedaj ni vedno in povsod zgodilo. Najprej pa nas bodo dobili — se bodemo sami plašili« (Vpisna knjiga, str. 20—21).

Kette, ki je iz prejšnjega leta imel svoje bridke izkušnje in je v vsem postal resen in oprezen, je zavrnil Štefeta:

»Zeló me veseli, da se častiti člani Zadrugini tako varni čutijo; to celo meni pogum daje. Kar se pa tiče preiskave, ne vem, bode-li ravnateljstvo vprašalo koga ali ne, če sme preiskovati ali ne. O tisti pravici ali nepravici so imeli lani večji del dijaki govoriti, no — pač tudi 'Narod' ali na tó se ni oziralo. Sicer pa mi ugaja, da hoče član Štefè prebrati ukrep glede takega slučaja, saj to je bil prav za prav namen prejšnje moje opombe.« (Vpisna knjiga, str. 20.)

Nekateri člani so zahtevali, da se skliče izreden shod, kjer se domenijo za primer preiskave, predsednik Dermota pa je odločil, da se sklep, kako naj se ravnaajo v preiskavi, prebere pri redni seji 10. nov., češ, izrednega shoda ni treba, ker se nevarnost »za sedaj me zdi velika«. Župančič je pripomnil, naj bi tajnik zaradi večje varnosti pisal svoja poročila v društvenem prostoru, in Kette mu je odpisal: »Župančičev predlog se je izpolnjeval pred njegovim predlogom in

¹¹ Prim. tudi DS 1920, 15 in 14.

se bo izpolnjeval tudi po njegovem predlogu. Sicèr pa je beseda pametno rečena, le da ni več za rabo, ker je ostarela.«

Med skrbmi zaradi morebitne preiskave, v prizadevanjih za obstoj čitalnice in za »zadružno« sobo je prišla tretja neprijetnost: spor med Kristanom in Štefeto. Ta spor je imel večje, dasi nejasno ozadje, bil pa je v prvi vrsti denarni ter je izviral iz Štefetove prevelike agitacijske vneme in morda tudi iz gospodarske nesolidnosti. V vpisni knjigi imamo sledove samo o začetku tega spora, nato pogrešamo celih trideset strani, ki jih je Štefe iztrgal. Manjka vse obračunavanje od 15. do 25. nov. Zdi se, da je bil namen tega prepira, da Štefeta izrinejo iz Zadruga.

Že na 1. zabavnem shodu 30. sept. je blagajnik Bončar opozoril svojega prednika Štefeta, da ni nobenega izkaza o lanskem gospodarstvu, na kar je Štefe odgovoril, da je v blagajni ostalo 37 krajcarjev. Ko so »zadružani« 28. oktobra brzojavno čestitali Simonu Gregorčiču ob petdesetletnici, je brzojavko nesel na pošto Štefe, denar pa je založil Kristan in ga namenil darovati društveni blagajni. Štefe je obljubil, da tak znesek daruje tudi on in ga poravna v društveno blagajno. Kristan ga je začel javno spominjati na obljubo, oziroma je zahteval, naj za svoj častni dolg naroči »Südösterreichische Post«, Štefe, ki je bil najbrž v denarni zadregi, je odgovoril, da bo Zadrugo oskrboval s petrolejem, in sicer še za večji znesek. Südesterreichische Post pa ne bo naročil. Kristan takega poravnavanja ni priznal, preklical je svoj dar za telegram in terjal od Štefeta, da tisti denar vrne njemu, sam pa ga potem izroči blagajniku. Zadevo pojasnjuje temperamentni Kristanov preklic v dopisni knjigi:

PREKLIC

Da se ustavi nadaljno nepotrebno prelivanje črnila, katerega se je potočilo itak preveč, ukrenil sem to-le:

1. Obljubo, s katero sem se zavezal »Zadružni« blagajnici prepustiti potrošen denar za brzojavko poslano Gregorčiču — danes prekličem, ter prosim, da se mi znesek Fl 1—29 kr (= 1.42 Fl — 15 kr) izplača in to iz vzroka, ker se je brat Štefe ponudil, da plača brzojavko *on*. — Iz tega seveda sledi — kar je čisto naravno — da mojega denarja ni treba vpoštevati, — ergo: dobiti ga moram jaz!

2. Br. Štefeta prosim, da mi stori drugič uslugo in mi *tisti denar*, ki sem ga mu izročil takrat, ko je nesel mesto mene brzojavko na pošto, — blagovolji preskrbeti nazaj; — morda se mu vrne pri c. kr. poštnem uradu! —

3. Prepis tega preklica vročim istodobno br. predsedniku s prošnjo, da vpliva na to, da se več kot nepotrebno vprašanje o stroških za brzojavko v interesu »Zadruga« kar najhitreje reši.

V Ljubljani, 11./XI. 1894.

Fran Kristan
c. i. kr. četnik

Zaman je Štefe poudarjal, da Kristan preklicuje, kar je daroval in da isti Kristan ne pusti, da bi imela oba enake zasluge za telegram, pri tem »za svojo velikodušnost« pričakuje od njega celo večjih žrtev kot od drugih tovarišev, namesto da bi žrtvovali vsi enak delež. Dolgo

polemiko, Štefetova pojasnjevanja in preklic je ustavil predsednik Dermota ter odločil, da brzojavko plačajo vsi in izročijo denar Kristanu. Štefe se ni zadovoljil in je izjavil, če plačajo denar Kristanu in ga ta vrne blagajni, plača tudi on »zadružni« blagajni 1 fl 42 kr takoj, ko jih bo — imel.

Kako je tekel nadaljnji prepis, ne vemo, ker je te strani Štefe zopet izločil iz dopisne knjige. Po vsem tem sta izstopila Kristan in Peterlin. Kette je pri sestanku 24. nov. imel, kakor je sam zapisal v tajniško poročilo, »nekak nagovor na člane«, naslednji dan pa je Štefe na treh straneh dopisne knjige napisal svojo izjavo in zahvalo »zadružanom«, ki se niso dali premotiti tistim, ki so že davno hoteli njega izriniti iz društva: »ker se večina ni dala omamiti, ker je postopala *trezno, zmerno in stvarno* — šel je on [Kristan] in s tem svojim izstopom najjasneje dokazal, kaj je hotel«. Ko obnavlja zadevo s Kristanom in pripoveduje, kako so ga hoteli spraviti ob dobro ime, sklene:

»Obžalujem, da si je pustil Peterlin natresti v svoje oči toliko peska — to je jedini odgovor na besedičenje Peterlinovo v njegovem 'ultimatu'; ugovarjati pa moram Kristanovi trditvi in tako tudi Peterlinu, da bi bili Škrjanec, Drganec in Mencinger izstopili jedino le radi mene. Takrat, ko so izstopili iz društva, niso bili tega mnenja — katerega so jim pa sedanje agitacije vstvarile, ne vem. Zakaj je Škrjanec izstopil, vam je znano — kdor pa ne vé, mu povém; da je Drganec izstopil radi načel 'Zadruga', ki so sevé tudi moja, tudi veste, in da so nam le Bončarjeve intrige Mencingerja izneverile, je tako gotovo, kakor gotovo bode sedaj 'zavladal mir v društvu', ko smo se 'znebili' vsega — kar se je od neke lanske seje izcimilo iz tega, da je Drganec nasvetoval — Bončarja. Takrat se je pričelo — včeraj se je končalo — *živila Zadruga, živila odkritosrčnost — Bog in delo za Narod nam krepí značaje*. — Konečno izrekam željo, da se točke o svojstvih, katere mora imeti 'Zadružan' in katere je v svojem govoru razvil Kette, vsprejmo *med pravila: Bog in Narod!*« (Vpisna knjiga, str. 70—72.)

Ko je kmalu nato izstopil še Železnikar, je skrbni tajnik Kette začel misliti na nove člane in je 4. dec. predlagal za člana Al. Kraigherja:

»Ker smo se sedaj oprostili elementov, ki niso mogli dihati v našem zraku, bodi si dasí po okolnostih prisiljeni, bodi si neprisiljeni izstopili, bilo bi treba, da se sprejme v društvo nekaj takih članov, ki bi napolnjeni z naprednjaškim duhom neprisiljeni delovali za njeno blagostanje in prospeh, podpirajoč jo z denarji in dobrimi spisi. To — mislim — se sme pričakovati od mojega sošolca Kraigherja, katerega rodovina bi že jamčila za njegovo rabljivost, ko bi samega ne poznali. Vem, da ni vetrnjašk, ker ga je kraška burja prepihovala in utrdila. Kar se tiče njegove pisateljske zmožnosti, bode imeli priliko jo spoznati, ko preberem spis njegov, in rezultat — prepričan sem — bo ugoden. Upam, da bodo vsi častiti člani 'Zadružani' zadovoljni z mojim predlogom« (Dopisna knjiga, str. 77—78).¹²

Ko so sprejeli Kraigherja in je v istem času naznanil svoj odstop Lovrenčič, je Kette zapisal v odborovem imenu: »Poziv! Ali hoče še kdo izstopiti? Kdor komaj čaka, da bi prišel v Kristanovo društvo, povemo mu, da komaj čakamo, da se odstrani. Torej, kdor hoče, *n e k a i d e!* Odbor.«

¹² Gl. tudi DS 1920, 15.

Fr. Kristan je res zbral ožji krog sodelavcev in ustanovil »leposlovni in znanstveni« list *Nanos*, ki je izšel 3. jan. 1895. Pisal in urejal ga je Kristan. Na prvi strani je imel Peterlinovo pesem »Za domovje se dvignimo!«, sotrudnik pa je bil tudi — Iv. Cankar.¹³ Vihar v Zadruzi se je polegel, zlasti ko so se z novim letom 1895 sešli v zadružni sobici na Kettejevem stanovanju. Peterlin se je kmalu vrnil v Zadruzo, tudi Škrjanec je zopet vstopil.

V takih zunanjih in notranjih težavah je minevala prva polovica l. 1894/95, ki je bila v notranjem delu vendarle plodovita. Celo prvotna skrb zaradi Cankarjeve nerednosti in njegove upornosti proti naloženim mu globam se je polegla. Zadružani so se zavedali njegove vrednosti in zlasti Kette je rad pokrival njegove prestopke. Ko so na shodu 24. nov. 1894 vprašali Cankarja, kaj je z društveno knjigo, ker je bil njen urednik, je Kette zapisal v tajniški zapisnik: »Cankar se izgovarja, a Kette ga deloma izgovori, rekoč, da je pri njem še nekaj listin, ki jih ima oddati Cankarju. Sploh pa treba prej pisalca. Na prošnjo članov sprejme Železnikar to delo«.

Redne društvene seje (zabavni shodi) so bile vsakih štirinajst dni. Kmalu v začetku leta je Peterlin predlagal, naj bi poleg rednih sej uvedli vsakih štirinajst dni tudi take zabavne shode, na katerih bi člani brali »manjvredne« spise, n. pr. prevode, se vadili v govorništvo ter učili ruščine. Kette je takoj prevzel pouk ruščine; vendar pri tem ni imel veliko uspeha in je zaman v dopisni knjigi opozarjal tovariše na točnost in reden obisk — preko dogovarjanj, kdaj in kako naj se učijo, niso prišli.

V začetku četrtega leta so na Peterlinov predlog uvedli za službeno ogovarjanje nov naslov »brat«. Prvo in drugo leto so se častili z

¹³ Cankarjev prispevek v »*Nanosu*« je prva redakcija pesmi »Saj to že davno sem na tihem slutil«, ki je v *Erotiki* uvrščena v cikel »Iz lepih časov« (Zbr. spisi I, 13 in 312). Pesem je nastala v času ljubezni do Francke Opekove (prim. Podoba Iv. Cankarja, Lj. 1945, str. 55—62; CP I, 12—18).

TRIOLET

Saj to že davno sem na tihem slutil,
In glej! naposled je prišlo takó,
Zakaj mi v srcu je tako hudo —
Saj to že davno sem na tihem slutil,
Če tudi solzno ni bilo oko,
Sam Bog ve, kaj sem pri slovesu čutil.
Saj to že davno sem na tihem slutil,
In glej! naposled je prišlo takó.

Usode stena je med nama vstala,
Na jedni strani noč na drugi dan ...
In tebi sije zdaj svetlejša stran,
Usode stena je med nama vstala.
Očem je mojim svet tako teman,
Kot bi nikdar mi sreča ne sijala.
Usode stena je med nama vstala,
Na jedni strani noč na drugi dan ...

Trošan.

»gospodi«, v pravila tretjega leta so postavili, da se »zadružani« med seboj tikajo, v četrtem letu se začenejo ogovarjati z »brati«. Toda stari »gospod« jim je v začetku še večkrat ušel na jezik in Peterlin je prvi za to plačal globo.

Ko je po prepirih in izstopu nekaterih članov nastala v društvu neka tesnoba, se je v posameznih odbornikih začela oglašati potreba po prijateljskem zblizanju. Predsednik Dermota je v dopisni knjigi naslovil na člane »aviso«, v katerem je poudaril, da je čitalnica namenjena tudi za zabavo, naj »zadružani« večkrat prihajajo v smislu izreka sv. Avgušтина: »...in omnibus caritas!« K temu je pripisal Kette »Pristavek«, kjer pravi:

»Čudno je, čudno, da je tako mrtvo postalo po izstopu nekaterih članov. Niti odborniki ne prihajajo več vsi v čitalnico, časopisi se več ne donajajo, o drugih članih ni duha ne sluha. Zakaj to? Kaj li hočete s slabim obiskom očitno pokazati, koliko je Zadruga izgubila po izstopu nekaterih članov. Kadar pridem v čitalnico, je prázna. Bog pomagaj, saj je vendar še v Zadrugi nekaj članov, ki so vneti zanjo. Zakaj ne pridejo? Čudno se mi zdi ta »Pristavek« pisati, ker ne vem, ga bo li kedo čital ali ne. Res je, da je zima, ali v zimi je še bolj potreba gibanja, sicér lahko otrpnemo! Take zmrzlice pa menda vendar niste, da bi se dali od mraza ostrašiti. Sicér je pa še drugih nerednosti v Zadrugi. Kakor vidite, pisati moram s svinčnikom. Ne vem, kdo se je zavezal dajati črnilo, ali nihče? Ali kdo izmed izstopivših članov? Treba bi bilo opomniti mlačneže prve in druge vrste, da se nekoliko zmajejo. Naj stori to takó pri članih, ki zanikarno obiskujejo »Č«, kakor tudi pri onih, ki jo tako slabó obiskujejo s potrebnimi rečmi, vsak član, ki bode bral te moje vrstice, kakor bom tudi jaz to storil.

Predlog

Vsak član je zavezan najmanj trikrat na teden obiskati »čitalnico«, sicér se mu naloži glóba za vsako uro pet (5) novčičev. Iz tega razloga naj se vsi došli člani podpisujejo v dnevno knjigo.« (Dopisna knjiga str. 81 in 82.)

Za presojo »zadružnega« življenja v IV. poslovnem letu je važen Kettejev: »Pogled na delovanje Zadruginó v prvem tečaju 1894/95«, ki ga je napisal 3. februarja 1895:

»Eno gnilo jabolko okuži sto drugih.«

Pregovor.

Dana mi je žalostna naloga, pojasniti častitim članom življenje in trpljenje Zadruginó v pretečenem tečaju četrtega društvenega leta. Žalostna je ta naloga, pravim, kajti Zadruga v tem tečaju ni bila središče ljubezni, kolegijalnosti in skupnega delovanja v dosego istega smotra, označenega v geslu Zadruginem: Bog in narod! ampak bila je le središče in zbirališče najrazličnejših elementov, ki so pozabivši na svoje dolžnosti Zadrugine interese svojim zapostavljali. Žalostna in britka je resnica, da ni z lepa bolj nesložnih ljudi, nego so Slovani in v manjši meri Slovenci, še žalostnejše je pa, da nekterniki nimajo ni toliko svojega prepričanja, kolikor je za nohtom črnega, nego da se dajo voditi kakor ovce od kozla! In tacega kozla predragi moji Zadružani, imeli smo tudi mi v svoji sredi. Nočem Vam starim udom buditi žalostnih spominov, a niti mlajšim z navajanjem uzrokov teh žalostnih razmér jemati navdušenja za stvar, ktere smo se poprijeli, ktero pa hočemo tudi dobro izvršiti. Dosti je, če povem, da je večina članov poslušna nekemu hujskajočemu Zadružanu (žalostna mu majka!), izstopila iz društva, ne imajoč nikakega povoda za to. Mladina je že taka: užge se hitro kakor smodnik, a kot smodnik vsa njena navdušenost puhne v zrak in se razprši. Njena navdušenost je nežna cvetica, ki jo je blagodejno solnce

sreče in uzorov iz tal privabilo, da jo prva sapica, prva slanica zopet uniči! In prava slana bila so za Zadrugane ona hujskanja! Ipak smo ostali, ipak Zadruga ni umrla! Kakó tudi. Dobra stvar ne more izumreti, da, šestokrat se zgodi, da po preganjanju le še lepše vzcvetè, le še slajši sad donáša. Ker nam daje za to zgodovina sama najlepših dokázov, smemo tudi mi upati, da bode Zadruga se zopet oživela, cvetela in rastle, in to tem bolj, ker so nepotrebne in škodljive mladike in veje samé odpadle od debla in ker je drevó bilo cepljeno na nóvo s plemenitimi cepi!»

Govoreč o posameznih odbornikih riše posebej Dermotovo predsednikovanje:

»Predsednik je bil dober in oster, kakor so razmere zahtevale, vendar bi — mislim — v nesrečnih debatah lahkó česče vmes posegel in konec storil nevarnim razprtijam; no, vem, da bi bilo menda zastoj tudi tó, kajti kdor hoče prepír imeti, išče v jajcu dlake in jo — najde, se prepíra, če bi imel tudi stokrat globo plačati in ko bi biló treba glóbo plačati, začel bi še s predsednikom prepír radi globe, češ da mu ni po pravici naložena itd. Torej priznavam, da je imel predsednik o takih razmerah zarés težko stališče. Sam o sebi ne bom dosti govoril. Gotovo je, da sem marsikaj opustil, kar bi bil moral storiti, in prepričan sem, da bi kdo drugi bolje opravljal ta posel, nego jaz...»

Ko še našteva, kaj in kolikokrat so posamezni člani predavali, in pove, da so čestitali Gregorčiču k petdesetletnici, poslali v Gorico Gabrščku 3 goldinarje za koroške Slovence, sam da je poučeval ruščino, pa čez prvo lekcijo ni prišel, ker je govoril »praznim stenam in mizi«, in ko končno pograja slab obisk v čitalnici, sklepa svoje poročilo:

»Kaj bi našteval! Krátko: slecite vsaj z drugim tečajem, ko upamo, da se bode tudi narava kmalu znebila mrzle odeje in se okitila z raznobojnim cvetjem, slecite vsaj z drugim tečajem ledeno srajco okoli srcá, slecite starega medveda in postanite tudi vi nekoliko bolj pridni in bolj plodoviti, kakor bo postala tudi naša matka narava z božjo in národovo (= kmetovo) pomočjo. Bogme! Saj menda vendar nimamo zaman gesla: Bog in národ! Amen!« (Tajniška knjiga, str. 17—20.)¹⁴

Kettejeva velika skrb za »zadružno« skupnost, za čisto in dosledno spolnjevanje društvenih načel in pravil, njegovo neutrudljivo prizadevanje za notranje delo se kaže tudi v drugi polovici tega leta. Že pri naslednjem zabavnem shodu 24. febr. 1895, ko so sprejeli novega člana A. Majarona in sta se vrnila tudi Škrjanec in Lovrenčič v društvo, je Kette nastopil zopet s spodbudnim, a načelnim govorom:

»Predragi Zadrugani! Ni sicér tajnikova dolžnost, poročati pri posameznih sejah o občem delovanju in stanju društva, vendar se mi zdi, da bi taka beseda ne bila beseda o nepravem času vzlasti zdaj, ko so društvu pristopili nekteri novi članóvi. — Povdarjati moram koj s početka, da se naše društvo ravna popolnoma po svojem gaslu: »Bog i národ«, in da se, kar se tiče verskih razmer, ne bode dalo nikdar voditi od prenapetežev bodi si te ali one stranke, kar se tiče národa, bode imélo vedno pred očmi njegov blágor; trudilo se bode po svoji moči, da mu pripravi ugled mej drugimi národnostnimi; trudilo se bode, da se vsaj dostojno pripravlja na boj za národne pravice in njegov ugled...»

Kdor hoče torej pri Zadrugi uspešno delovati in z njenim program skladati se, gleda naj na njeno gaslo, in čisto gotovo ne bode grešil, ampak ostal bo prijateljem prijatelj. Nikdo naj ne misli, da je dovršen — govorim namreč gledé proizvodov — nikdo naj ne misli, da sam vse vé, a drugi nič, kajti več

¹⁴ Prim. Kettejevo zbrano delo, Lj. 1940, str. XXVII.

glav več vé in če si bode vsakdo k svoji znanosti kos druge pridobil, mu gotovo ne bode žal ur, ki jih bo v tesnem prijateljskem krogu preživel, živeč ob istih vzorih kakor prijatelji njegovih...

Najhujše zlo za vsako društvo je nesloga. A nesloga korenini v zavisti, prepirljivosti in mogóčnosti. Tega smo se dobro prepričali v minoli žalostni dobi. Pred seboj imam mladeniče po letih, a možake po duhu, zato upam, da bodo častiti članovi vsako stvar trezno premislili in potem šele delali. Saj takó je tudi edino logično. Dalje upam, da mi niti govoriti ne bode treba o mogočnosti ali prepirljivosti, kaj še o zavisti — zavisti med plemenitimi dušami! Podpirajmo drug drugega, saj smo ljudje in prišli bomo daleč. Srčen pozdrav vam, novi članovi!« (Tajniška knjiga, str. 21—22.)¹⁵

Zapisniki kažejo, da so bili društveni sestanki v drugi polovici l. 1894/95 skrčeni; vrstili so se na tri tedne, vendar ta red ni veljal, če je bilo pripravljenih dovolj predavanj. Po veliki noči so nameravali poživiti prijateljstvo z zabavnim shodom na Drenikovem vrhu. Toda veliki potres na velikonočno nedeljo 14. aprila je tudi Zadrugo za to leto končal; zadnja seja je bila 31. marca, ko so predavali Cankar, Župančič in Majaron, kritiki pa so bili Dermota, Cankar in Lovrenčič. Tudi stalnega lokala takrat niso več imeli; ali so dobili zopet odpoved ali niso zmogli stanarine, ne vemo. Zadnja dva shoda 17. in 31. marca sta bila zopet pri Štefetu v Streliški ulici št. 4.

V kritičnem letu prikritih notranjih nesoglasij in odkritih preprirov, ko je društvo nekaj časa imelo samo 5 članov in ko se je šolsko leto skrajšalo za tri mesece, delo po vrednosti ni zaostalo. V prvem tečaju so imeli 9 zabavnih shodov s 13 predavanji, v drugem 4 shode z 10 predavanji — skupaj 23 predavanj in 20 posebnih kritik, 3 kritike pa so bile splošne. Vsa predavanja so bila leposlovna, politična in splošno izobraževalna so popolnoma odpadla. Pač so na shodu 13. januarja 1895 sklenili, da hočejo pri sestankih gojiti tudi govorništvo, najprej v majhnih debatah, nato v daljših govorih. Predvsem se je uveljavila trojica Cankar, Kette in Župančič; Kette je štirikrat bral pesmi, Cankar in Župančič po trikrat; vrhutega je Cankar enkrat bral prozo; tudi s kritiko so se pogosteje oglašali.

V. poslovno leto (1895/96). Tudi to leto se je začelo nekoliko pozno in nenavadno. Ker agilnega Štefeta ni bilo v Ljubljani — odšel je bil na narodopisno razstavo v Prago — in niso imeli shodnega prostora, so sklicali prvi občni zbor 12. oktobra v Pavlinovi vinarni. Za predsednika so izvolili Lončarja, ki je v svojem govoru priporočal, da naj bi bolj gojili govorništvo. Toda izkazalo se je, da Lončar po pravilih ni član, zato je stari predsednik Dermota naslednji dan 13. okt. sklical na Štefetovem stanovanju nov občni zbor. Tu je bil za predsednika izvoljen zopet Dermota, za tajnika Zevnik (Kette kandidature ni sprejel), za blagajnika Petrič, za urednika društvene knjige Župančič (pesniški del) in Lovrenčič (proza).

Izmed starih članov so bili v začetku: Cankar, Dermota, Kette, Lovrenčič, Majaron, Petrič, Štefe, Zevnik, Župančič; zopet so sprejeli Oblaka in Lončarja.

¹⁵ Prim. o. m.

Na novo so to leto vstopili: Rudolf Marn, Bojan Drenik, Božidar Ferjančič, Fr. Krže, Alojzij Merhar; kasneje: Josip Murn, Dominik Puc, Zdravko Novak, Janko Novak, Jožef Jak, Avgust Praprotnik, Anton Mrkun, Ludvik Jenko, Josip Žorž.

Izredni člani so bili: tehnika Ignacij Šega in Bogumil Kajzelj, bogoslovec Ivan Kunšič, nazadnje tudi Iv. Štefe.

Podrobnega društvenega gibanja ne moremo zasledovati za vse leto enako, ker je vpisna knjiga ohranjena šele od 2. nov. in utihne že 6. nov., nato se oglasi 7. febr. 1896 z Dermotovim predlogom, naj izključi Oblaka, ker se ne udeležuje sej, in s Cankarjevim dolgim protestom oz. zagovorom Oblaka.¹⁶ Cankar je bil že po prvi seji izstopil, na Kettejev predlog in proti Dermotovi volji so ga zopet sprejeli. Zanimivo je, kako so glasovali za sprejem Jos. Murna: v dopisni knjigi je Drenik predlagal Murna in J. Novaka; na ponovni Štefetov oklic 2. nov. 1895 so še podpisali le štirje za sprejem (Drenik, Štefe, Oblak, Krže). Na seji 16. nov. je Drenik svoj predlog ponovil, nasprotoval pa Merhar, češ imel je priliko videti, da Murn nima veselja do slovstva — predsednik Dermota pa je odločil, naj vsak zapiše v dopisno knjigo, ali je za sprejem ali proti. O tem glasovanju ne vemo nič. Murn in ob istem času predlagani Janko Novak sta bila s svojimi spisi pripravljena za nastop šele 9. januarja in uvedena 16. januarja 1896. Sprejeta sta bila vendarle že prej, saj je 16. januarja predlagal Dermota ukor za Cankarja, Ketteja, Murna in Kržeta zaradi njihovega izostajanja od društvenih sej.

Vse društvene seje in sestanki so bili na Štefetovem stanovanju, vrstili so se na štirinajst dni, včasih na tri tedne, včasih pa tudi vsak teden. Ker obisk ni bil zadovoljiv, najbrž tudi zaradi nesoglasij, je Dermota na 5. seji 5. decembra odstopil: sam je trdil, da je Zadrugo zavozil in da je on kriv počasnosti in zaspanosti — toda ker so mu izrekli zaupanje, češ »da bo v prihodnje vendar le čvrsto deloval«, je zopet sprejel predsedstvo ter obljubil, da bo strožji in bo v Zadrugi napravil red.

V začetku leta so sklenili, da opuste čitalnico, a ves čas so jo polagoma uvajali; na izrednem občnem zboru 14. januarja 1896 je zmagal predlog, da čitalnico zopet ožive: posamezni člani so obljubili 24 listov in revij (največ zopet Štefe), na društvene stroške so naročili Edinost in Slov. Narod. Čitalnica je bila v Štefetovi sobi vsak dan od 6. do 7. zvečer, razen ob nedeljah in praznikih, v četrtkih pa že od 4. ure popoldne.

V prvem tečaju so imeli 9 sej, 1 občni zbor, 1 izreden občni zbor in slovesno praznovanje društvene petletnice. Pri zabavnih sejah se je začel izvajati sklep prejšnjega leta: poleg literarnih del, ki so vedno zavzemala prvo polovico, so uvedli govore. Lovrenčič je sicer predlagal, naj se društvo razdeli v slovstveni in govorniški klub, a predloga niso sprejeli, češ da je število članov premajhno. Odslej so društveni se-

¹⁶ Gl. str. 106.

stanki imeli dva dela, slovstvenega in govorniškega. Tako je 19. okt. govoril Lovrenčič o pomenu Zadruga, 2. nov. pa v spomin nekaterim umrlim književnikom; 12. decembra je razpravljajl Drenik — »po svoji zmožnosti« — o armenskem vprašanju, kar so označili kot »prvi politični govor svetovne politike«; 16. januarja je Janko Novak bral spis »O rabi in zlorabi zgodovine«, Drenik pa »Razmerje med Avstrijo in Rusijo«; zadnji dve predavanji sta vzbudili živahne razgovore in ugovore.

Najpomembnejši dogodek je bilo praznovanje društvene petletnice 19. dec. 1895. Prav za prav so peto poslovno leto šele začeli in od ustanovitve same so bila potekla šele dobra tri leta, toda za manifestacije vneti in nadarjeni Štefe je že zgodaj začel misliti, kako bi s tako slovnostjo poudaril pomen društva in priskrbel zadoščenje sebi in umrlemu prijatelju Maksu Čadežu, s katerim sta Zadrugo zamislila.

To slovesnost opisuje obširno poročilo tajnika A. Zevnika. Z vznesenimi besedami pripoveduje o čustvih, ki so navdajala »zadružane«, ko so ob 7. zvečer stopili v okrašeno sobo gostilne na Drenikovem vrhu. Vse v zelenju, v trobojnicah, po stenah pa vrsta podob: Bleiweisa, Prešerna, Vodnika, Slomška. Navzoči so bili: Cankar, Dermota, Drenik, Kette, Merhar, Oblak, Petrič, Štefe, Zevnik; bivši člani Lončar, Mencinger, Pirnat, Lovrenčič; gostje: Ign. Šega, predsednik tehničnega kluba »Slovenije« na Dunaju, Bog. Kajzelj, tajnik istega kluba, dalje uradnik Banke Slavije Jurca in domači gospodar gostilničar Fran Drenik.

Dermota je v pozdravnem govoru slavil petletni obstoj Zadruga in njen pomen za vzgojo značaja, nato je izročil predsedstvo večera ustanovitelju društva Štefetu. Ta je bral svojo zgodovino »Zadruga« in zlasti omenjal vztrajnost ob preiskavah l. 1895 in ob viharjih, ki so nastali večkrat v društvu samem. Slavnostni govornik je bil Lovrenčič, »govoril je tako lepó, da pač ni bilo nikogar, ki bi bil preslišal le jedno besedo«. Tajnik Zevnik je prebral imena bivših in sedanjih »zadružanov« in liste, pri katerih so sodelovali. Kette je nastopil z leposlovnim predavanjem »Angelj na grobu« in »Graščak«. Poročevalec pravi: »Vsi smo se čudili duhovitosti pisateljevi.« Čudno, da poročilo ne omenja, da je Cankar bral pesem »Sultanovi sandali«, ki je vsem ugajala, kakor je pozneje ugotovil Drenik (poročilo o delovanju v I. tečaju 1895/96). Drugi slavnostni govornik Lončar je slavil domovino in končal z napitnico prosvetljeni Sloveniji. Tajnik je prebral pismene pozdrave bivših »zadružanov« Ferjančiča, Baloha, Peterlina, Novaka, Kunšiča, Vuka Slaviča, Maistra, Lavrača; nekateri teh pozdravov, tako Peterlinov in Maistrov, so bili v verzih. Vzpodbudno pismo je poslal tudi Andr. Gabršček iz Gorice in čez nekaj dni tudi Fr. Podgornik z Dunaja. Med posameznimi točkami so peli »Hej Slovani«, »Naprej«, »Lepa naša domovina«.

Končno se je oglasil gost Ign. Šega. Priznal je sicer, da se strinja z njihovimi nazori, toda začel je — razpravljati o narodnem gospodarstvu. Poročevalec pravi: »Nismo bili pripravljeni na tak marsikomu pust govor, a poslušali smo ga verno in uvideli smo, da tudi za nas —

dasi se večina ne bo posvetila tehniki — ni brez pomena narodna ekonomija. Narodu je treba res prvo utrditi eksistenco, potem pridejo na vrsto druga zahtevanja. Govornik očita ‚Narodovi‘ in ‚Slovenčevi‘ stranki, nobena ne hodi po pravi poti, nobena ne bo rešila naroda. Čehi so si nabavili najprvo kapital, vzeli industrijo v svoje roke in je ne pustili tujcu in danes so na trdnem. Jedinu tu bo naša rešitev, konča g. Šega.«

Pri neoficialnem delu so zbrali za predsednika Šego. Nastopil je humorist Pirnat »s svojimi zdravimi šaljkami«, nato Lovrenčič z »naturalistno veleinteresantno ‚žaloigro‘ v 1 dejanju« (junaki drame: policaj, cerkvenik od sv. Miklavža in jajčarica Ižanka). Vmes so obravnavali tudi resne stvari, posebno so vpraševali Šego o tem, kar je govoril pri slavnostnem delu. »Razjasnovali so se nazori nove slov. pol. stranke, ki je baš sedaj v povojih, kritikovali so se novejši knjiž. proizvodi.«

S pesmimi in govori so prebili vso noč, »še govorili, govorili jasno in mislili trezno«. Poročevalec zaključuje: »Bila nam je to pomembna noč in vsak udeleženec se bo še v poznih časih spominjal praznovanja petletnice ‚Zadružine‘ na Drenikovem vrhu.« (Tajniška knjiga, str. 36—40.)

Ko so si »zadružani« 30. januarja 1896 dajali račun o svojem delu v prvem tečaju, je bilo precej očitno, da v društvo prihajajo politični vplivi in zanimanje za splošna vprašanja. Sicer so bili poleg 10 predavanj proze in 6 pesniških samo trije govori, vendar je težišče začelo prehajati v politiko. Tudi slovstvena kritika je opešala. Iv. Cankar ni prispeval nobenega predavanja, razen ob petletnici, neredno je obiskoval seje, pač pa je rad ugovarjal s presenetljivimi nazori, kadar je prišel. Kette ni več redno zahajal; nastopil je samo dvakrat s pesmimi in enkrat s prozo, s kritiko Oblakovih pesmi pa si je dovolil več šale kot resnosti; novovstopivši Murn je bral enkrat pesmi. Župančiča od prvega sestanka ne zasledimo več, tudi tajniško poročilo pravi, da iz zapiskov ni znano, kdaj je izstopil. Šele novi predsednik Lovrenčič je okoli 15. febr. ugotovil v dopisni knjigi: »Župančič ni več član ‚Zadruge‘.«

Razgovor o narodnogospodarskih razmerah, ki ga je sprožil Ign. Šega ob praznovanju petletnice, je vplival, da so 16. jan. 1896 sklenili na Zevnikov predlog »naprositi slov. tehnika (Šega in Kajzelj), da sprejmeta njiju enoglasno zvolitev izvanrednima članoma Zadruge, s pristavkom, da naj blagovolita društvu poročati o težnjah, za katerimi stremijo slov. tehniki.«

V II. tečaju so se zgodile velike spremembe: Dermota je na občnem zboru 30. januarja odstopil, za predsednika so izvolili Lovrenčiča, za podpredsednika postavili Zevnika, tajniško službo je že od 14. jan. opravljal Drenik, blagajnik Štefe je tudi odstopil, postal izreden član, na njegovo mesto je prišel Petrič.

Že prva literarna seja je bila znamenita. Cankar je bral svoj cikel »Helena«, Dermota ga je precej ostro ocenjeval in Cankar je napovedal

protikritiko; nato je Kette bral svoje pesmi in Cankar jih je pohvalno sprejel, pač pa so vsi kritiki (Zevnik, Cankar, Lovrenčič) trdo sodili Kržetovo prozo »Pisk« in »Čardaš«. Cankar in Kette začenjata čutiti svojo moč nad »zadružani« ter posebno v kritiki neobzirno nastopata; tako je Cankar z geslom: »Er schmierte, wie man Stiefel schmiert« 8. febr. ocenjeval Kržetove »Lovce«, prizanesljiveje je sodil Kette o Novakovi črtici »Štefanijin soprog«, predvsem pa se je Cankar v svoji protikritiki z vso silo ironije in dialektične ujedljivost zaletel v Dermoto zaradi ocene njegove »Helene«;¹⁷ štirinajst dni kasneje (22. febr.) je Cankar nastopil še kot kritik Kettejevih in Murnovih pesmi ter Jakovega spisa O narodnih pesmih, čez novih štirinajst dni (7. marca) je predsednik omenjal občutljivo Cankarjevo in Kettejevo odsotnost, nakar so Cankarja zaradi nerednosti izključili s 7 proti 5 glasovom. Natančnejše tajniško poročilo o razgovorih zaradi Cankarja, Ketteja in o Zadruzi na splošno je predsednik Lovrenčič zabranil, češ »da ohranimo zase vse to, kar se je govorilo 7. sušca mej Zadružani«. To je bilo gostu Lončarju tako všeč, da je naznanil svoj pristop kot redni član; prijavo so »znavdušenjem in z veseljem na znanje vzeli«. Ta dan — 7. marec — omenja tajniško poročilo ob koncu leta tudi kot dan Kettejevega odstopa — »vsled lastne volje«.

Čeprav so leposlovna branja še vedno stala na prvem mestu (Murn, Merhar, Marn, Krže, Puc, Zevnik), dobiva vedno večjo moč politika: 13. febr. je bil na Štefetov predlog sprejet razgovor »Stranke na Kranjskem, njih vrline in napake«, kar je vzbudilo ostro prerekanje; tudi Zevnikov govor O našem ženstvu (22. febr.) je prešel na politično stran; izrazito strankarsko politično ost je imel Štefetov govor 14. marca: »Ofelija — dr. Tavčar, pojdi v samostan!«, Drenikov 28. marca: »Ali govori Slovenski narod resnico v svojem uvodnem članku iz dne 4. prosinca, št. 3« in govor istega predavatelja 18. apr.: Narodni grehi klerikalne stranke. Ker so bili pri takih predavanjih mnenja različna in so nekateri zahtevali, da politika mora iz Zadruge, je Dermota govoril »O politiki v Zadruzi« ter poudaril, da je bil prvotni namen društva politični in ugovarjal je tistim, ki trdijo, da so politični govori zanesli v društvo sovraštvo. Val politike je vedno bolj naraščal. Predavali so o zunanjih dogodkih (Žorž: O ogrskem mileniju), o domači politiki Jak: O neuspešnem sovraštvu tržaškega namestnika Rinaldinja zoper slovensko-hrvatskega poslanca Jenka; Zevnik: O razmerah na Kranjskem; Lončar: Združimo Slovenijo; Mrkun: Ali naj se mi Slovenci združimo s Hrvati; Jenko: O renegatih Slovenskega naroda, o kulturno-političnih snoveh (Mrkun: O Rusih), o izrazito socialno-političnih vprašanjih (Novak: O socializmu). Govorniška seja 20. junija 1896 je bila posvečena spominu umrlih slovenskih mož: Krže je govoril o kanoniku Karlu Klunu, Lončar v spomin Luki Jeranu, Štefe v spomin narodnjaku Matiji Medvedu in skladatelju A. Nedvedu.

¹⁷ Prim. SJ 1941, 75—82.

Sredi teh političnih in neslovstvenih trenj se je umaknil iz Zadrage tudi četrti iz poznejše »moderne« — Jos. Murn. Ko je 11. aprila bral svoje pesmi in jih je nato ocenjeval Rudolf Marn, je kritiku sredi ocene vrgel »neumestno« besedo. To prenačljeno je takoj obžaloval ter se rešil opomina, ki ga je predlagal Dermota, toda za sejo 25. aprila je pripravil protikritiko. Že pri prvih stavkih je naletel na splošen odpor; nekateri so zahtevali, naj bere le bistveni del protikritike, drugi, naj predsednik branje ustavi, toda prizadeti Marn je dosegel, da je Murn bral »od konca do kraja svojo protikritiko, skovano po Cankarjevem kopitu«. Marn je ugotovil, da je ta protikritika brez stvarnih dokazov, pač pa jo preveva duh sebičnega zavijanja; Majaron je trdil, da je ta protiocena brez jedra, Dermota pa je poudarjal, da so v Zadrugi pametni ljudje, da tu ni mesto za otročarije in je opozoril predsednika, naj o pravem času prepreči posledice, ki bi lahko nastale iz domišljavega samoljubja. Dermoti se je pridružil tudi Merhar. Le Novak in Štefe sta predlagala, naj se nasprotniki Murnove protikritike oglase pismeno ali naj še kdo drugi presodi Murnove pesmi. Temu se je odločno uprl Majaron, predsednik Lovrenčič pa je zaključil debato s pristavkom, »da se je prikazal duh Cankarjev v obleki Murnovi«. Pri naslednji seji 9. maja, ko so se »zadružani« dolgo ukvarjali z društveno čitalnico in so nekateri trdili, da je čitalnica nujno potrebna tako zaradi politike kakor zaradi leposlovja in da se zato mora poživiti — je Murn priglasil svoj odstop, kar so vzeli na znanje.

Pri zadnji literarni seji 27. junija je Zevnik ugotovil: »da se ni gojilo leposlovje v Zadrugi tekom letošnjega poslovnega leta tako, kakor bi se moralo«.

Do sklepa leta so imeli še 15 rednih in 4 izredne seje. Tajnikovo poročilo na koncu omenja 32 sej, pri katerih je bilo 59 leposlovnih branj in 25 govorniških.

Izredno razgibano leto so zaključili s poslovnim večerom v Travnovem mlinu na Glincah 6. julija 1896. Za to priliko so povabili »odlične goste«, ki jih ne poznamo, povabili pa so tudi Cankarja in Ketteja, da nastopita s predavanji in sta tudi obljubila. V splošnem so hoteli utrditi prijateljstvo in dati Zadrugi novega pogona, posebno ker je odhajal iz njih srede najzavednejši »zadružan« — Dermota. Dermota je že v zadnji, 52. seji, s spodbudnimi, pa vendar krepkimi naročili govoril o pomenu Zadrage, ki naj vzgaja značajne narodne delavce, društvo naj se krepí v slogi, odkritosrčnosti ter vztrajnem navdušenju, toda delo mora biti stvarno, vsaka kritika stvarna, brez osebnega sovraštva: kdor pa bi hotel sejati razpor, naj ga brezobzirno izločijo.

VI. poslovno leto (1896/97). Tajniških poročil v tem letu ni, edini vir, zelo nepopoln, je vpisna knjiga. Iz te knjige posnemamo, da je Zadruga začela z delom sredi oktobra. Prvi občni zbor je bil okoli 10. oktobra; za predsednika so izbrali Dermotovega ožjega prijatelja Drag. Lončarja. Druge odbornike so volili šele pozneje, in sicer za tajnika Karla Cankarja, za blagajnika in knjižničarja Iv. Zamjena, pozneje pa Janka Novaka; podpredsednik je bil Al. Merhar. Člani so

bili: Dominik Puc, Fr. Krže, Fran Lužar, Anton Mrkun, Janko Novak, Nikolaj Omerza, Mihajlo Rostohar, Fr. Valenčič; izreden član Iv. Štefe. Zaupanje stalnega gosta je odbor v decembru naklonil sedmošolcu Ivanu Prijatelju, ki pa je obiskal kvečjemu eno sejo.

Za posebno nalogo so si to leto postavili učenje slovanskih jezikov (ruščine, češčine, poljščine). Na sporedu predavanj je sicer še literatura (pesmi Merhar in Valenčič, proza Lončar), toda večje je zanimanje za javna vprašanja. Odbor je 20. okt. predlagal šest naslovov za predavanja: 1. O krščanskem socializmu, 2. Zakaj je sedanji šolski sistem napačen?, 3. Narodno družabno življenje v centru in ob periferiji, 4. Kakšna je narodna zavest sedanjih slovenskih dijakov?, 5. Kako se udeležuj mladina narodnega dela, narodne organizacije?, 6. V čem se razlikuje učenjak-kruhoborec od pravega učenjaka? Za Svetčevo sedemdesetletnico so pripravili 19. decembra posebno govorniško sejo s tremi predavanji: o Luku Svetcu kot slovstveniku (Mrkun), o Svetcu kot politiku (Štefe), o Svetcu kot človeku (Lončar). K važnejšim, zlasti manifestativnim sejam so začeli vabiti tudi politične osebe, saj se je snovala nova politična stranka sloge, ki je začela izdajati Slovenski list in je pri njem prevzel upravništvo Iv. Štefe. Na »Svetčevo sejo« so bili povabljeni: dr. V. Gregorič, A. Koblar, I. N. Resman in E. Gangl.

Do božiča so imeli 4 literarne in 4 govorniške seje; ker ni posebnih zapisnikov, le malo vemo, kakšne so bile te seje. Članu Merharju n. pr. ni bila všeč kritika, kakršno je izrekel Valenčič o njegovih pesmih in je priglasil protikritiko. Na to protikritiko je zopet odgovarjal Valenčič oz. namesto njega Ivan Novak. Na nekem lit. sestanku je predsednik Lončar bral pismo prijatelja Dermote, ki daje nasvete Zadrugi. Drugič so brali Dermotov literarni spis, ki ga Karlo Cankar označuje, da je slab. Iz mekega dopisa člana Puca posnemamo, da so na občnem zboru mnogo govorili proti politiki in se skušali izogniti političnim debatam; zato je Puc nastopil tudi proti predlogu, da Svetcu posvete cel govorniški večer. Prav tako se je isti član uprl sklepu, da Zadruga vzgajaj govornike, ki »bodo krasno in lepo govorili ex abrupto« in da bodo govornika in snov določili z žrebanjem. Lončarjeva predsedniška taktika, ko je rad ustavljal dolge debate v dopisni knjigi in skrbel za red, je pogosto vzbujala ugovore. Že takoj v začetku je Štefe predlagal tudi Gregorčičev večer. »Pesnik bi z veseljem prišel v našo sredo. Ako je večina 'Zadružanov' za to, naj se ta slavnostni večer vrši o Božiču.« Ni sledu, kaj so sklenili o tem nerealnem predlogu.

Opozicija je bila vedno močnejša, posebno ker je Lončar, še bolj verjetno pa Štefe, začel uvajati politične goste. Proti Lončarju je nastopil Karl Cankar, češ da je ob taki priliki spremenil spored govorniške seje. Opozicija je ugotovila, da odbor nima več večine, tajnik je odstopil — treba je bilo novega občnega zbora in novih volitev. Na tem zboru (12. dec.), se zdi, so se po hudih prepirih začasno poravnali, ostal je stari odbor, toda po novem letu se je Zadruga nepričakovano razšla. Zadnji razglas je predsednik Lončar zapisal v dopisno knjigo 8. januarja 1897: »Na znanje! V soboto ne bo seje, ampak vabim Vas, da

pridete v torek dne 22. t. m. ob 5. uri popoldne k nekakemu posvetovanju. Prosim ob enem tiste tovariše, ki imajo kako knjigo, bodisi da je last Zadruga, bodisi da so jo dobili na posodo s posredovanjem Zadruga, da jo prineso v društveni lokal. Bog in narod!« To posvetovanje je sklenilo — razpust. Iz zapisnika novomeške Zadruga posnemamo, da je A. Zevnik pisal svojem bratrancu Mihi Zevniku, tamkajšnjemu »zadružanu«: »da je umrla Vaši Zadrugi v Ljubljani mati v šestem letu svoje dobe. Pretekli teden so jo žalostno pokopali.«¹⁸ Tudi v pismih Iv. Cankarja bratu Karlu beremo 18. jan. 1897: »Zadrugo ste torej razpustili? Naj počiva v miru.«¹⁹

Sicer so naslednje leto 1898/98 društvo še enkrat oživi; člani so bili: Baltazar Baebler, Karlo Cankar, Cvetko Golar, Viktor Karlinger, Fr. Krže, Andrej Orehek, Josip Regali, Rudolf Šega, Fr. Valenčič. Shajali so se v prostorih Slovenskega lista v Gradišču (pri Černetu, danes Lovšinova gostilna). K sestankom je prihajal tudi Rudolf Maister, toda natančnejšega o delu te Zadruga ne vemo, ker nimamo o nji tudi nobenih zapiskov.

II

Po obrisih »zadružne« zgodovine se lahko nekoliko podrobneje seznanimo z ustrojem društva in njegovim notranjim življenjem.

Pravila sama največ govore. Ta pravila pričajo o organizacijskih zmožnostih njihovih sestavljalcev, o duhu društvenih postavodajalcev, posredno pa o vseh »zadružanih«, ki so ta pravila sprejeli in jim vsako leto dodajali še posebne ukrepe in naredbe.

Članstvo v Zadrugi je bilo zaradi strogih šolskih postav zaupna in tvegana odločitev. Disciplinarni red je v § 51., točka 4, in § 55. dijakom prepovedoval shajanje in slovstveno delo brez vednosti in dovoljenja učiteljskega zbora. Zadruga pa je v svojem programu imela poleg literarnega tudi politično izobraževalni, ob ustanovitvi celo v prvi vrsti politični namen. Vendar ni bilo zadosti samo veselje do slovstva ali do politike, kar je oboje pomenilo živo narodno čustvanje, treba je bilo precejšnje moralne zavesti, s katero je posameznik vzel nase morebitne posledice in varoval tudi skupnost.

Zaupnost in tovariška zvestoba je bila osnovna zahteva članov. Kdor je novega člana nasvetoval, je tudi jamčil zanj. O predlogu so navadno glasovali v vpisni knjigi in pri prvi seji so člana sprejeli. V dokaz sposobnosti so tudi prebrali kako njegovo delo, ki ga je predložil predlagalec ali predlaganec sam. V III. poslovnem letu je obveljal predlog Iv. Škrjanca, da mora kandidat napraviti sprejemni izpit (prim. tajniško knjigo, str. 4). V IV. poslovnem letu — konec novembra — je Peterlin predlagal, naj se ta določba izvaja tako, da tisti, ki želi biti sprejet, pošlje svoj spis za preizkušnjo odboru, ta naj ga najprej sam oceni in nato pošlje s »polo za kritiko« na ogled drugim »zadružanom«;

¹⁸ CZ, str. 41.

¹⁹ CP I, 40.

ko bo vsak član s podpisom potrdil svojo sodbo, naj se spis vrne odboru, ki izreče končno odločitev. Vse to naj se zgodi v enem tednu, da pri prihodnjem shodu novi član že lahko pride v društvo (tajniška knjiga, str. 11). Tudi ta skrajno uradna pot je kmalu odpadla, češ da »sramoti zdravo razsodbo našo« (Štefe v vpisni knjigi, str. 78). Oprli so se na predlog posameznega člana. Kako je Kette opisal svojega kandidata Kraigherja prim. njegov predlog na str. 92.

Primerilo se je, da se je sprejeti ud kmalu poslovil, bodisi da mu ni bil všeč združni zrak, bodisi da ga je potegnil za seboj kak prijatelj, ki je izstopil. To je bila zadrega za »zadružane«, posebej še za tistega, ki ga je predlagal. Tako se opravičuje 31. okt. 1894 Peterlin:

»Kakor sem čul na svojo največjo osuplost, je bajè odstopil čl. Mencinger. Žal! Ali saj poznajo čestiti člani intrige bivšega čl. Bončarja. Bódi! Ali o Mencingerju, s katerim sem dan za dnem redno občeval, ki se je zanimal za našo stvar, odobral njene ideje i. t. d., pač ne bi mislil kdaj kaj tacega. Saj sem ga vpeljal sam v društvo naše, oslikal Vam ga kot značaj-moža, ali sedaj? ... Motil sem se, ako je vresničena zgoraj navedena govorica. Kesam se, da sem se dal varati, ali oprostite mi! Ako pa ni to res, potem bodem že skušal, da se ne vjame v nastavljene pogubne pasti Bónčarjeve. — Za sedaj — satis!« (Vpisna knjiga, str. 15.)

Marsikak član, ki je iz tega ali onega razloga izstopil, se je kmalu vrnil kot gost ali kot pravi član. Tako so ponovno vstopili Cankar, Oblak, Škrjanec, Lončar, Peterlin, Majaron. Za nov sprejem je bilo prav tako treba glasovanja. Zanimiv je primer, ko sta se v začetku l. 1895 hotela vrniti v društvo Peterlin in Železnikar. Najprej je zapisal v vpisno knjigo svoje priporočilo Kette: »Dragi Zadružani! Govoril sem z Železnikarjem, ki želi zopet sprejet biti v Zadrugo. Ker smo Majaróna že sprejeli in ker bi gotovo lepó bilo, ko bi s prihodnjo sejo bili vsi — stari in novi člani navzoči, prosim, naj se podpišejo vsi članovi, kateri so za Železnikarja«. Podpisal se ni nihče. Še na isti strani je sporočil Iv. Cankar: »Peterlin in Železnikar sta mi naročila, naj ju predlagam v Zadrugo, in tem pótem izpolnujem svojo dolžnost. Kdor je za, naj se podpiše, če se mu ljubi«. Podpisali so se za Peterlina: Ivan Cankar, Majaron, Štefe; za oba: Kette in Kraigher. (Vpisna knjiga, str. 86.) Sprejet je bil samo Peterlin.

Čeprav društvena pravila navajajo tudi izključitev, so po tej določbi posegli samo enkrat v III. poslovnem letu. Člana, ki je sam izostal, so črtali. Tako sredi februarja 1896 vprašuje v dopisni knjigi Dermota: »Kaj misli odbor o Župančiču? Koliko sej je že zamudil, ne da bi se opravičil?« Na to vprašanje je predsednik odgovoril, da Župančič ni več član. Zdi se celo, da so bili do posameznih članov glede izključitve obzirni in so rajši videli, da se vsak sam poslovi od društva.

Možata odgovornost, ki jo je prevzel član zase in za društvo, se je kazala tudi v tem, da so se »zadružani« imenovali in podpisovali s polnim imenom. Poseben primer najdemo v V. poslovnem letu. Ko je 16. nov. 1895 izstopil Lovrenčič »zaradi neugodnih osebnih razmer«, je član Ferjančič predlagal, naj bi Lovrenčič ostal pod psevdonomom in naj njegovo ime izbrišejo iz društvenih knjig in zapiskov. Temu se je

odločno uprl Dermota. Tudi Lovrenčič je odbil Ferjančičev predlog, meneč: »če se izve o ‚Zadrugi‘ količkaj, izvedela se bodo tudi imena, izvedelo se bo vse. Nikakor ne ostanem ne redni ne izvanredni član, ostanem pa v duhu in mišljenju zvest ‚Zadrušan‘« (Tajniška knjiga, str. 31.) Lovrenčič je nato do konca I. tečaja prihajal v Zadrugo kot gost; tajniška knjiga ga omenja z imenom Ivan Rekar; ta Ivan Rekar pogosto nastopa kot govornik in kritik, v II. tečaju pa je s pravim imenom izvoljen za predsednika.

Dolžnosti članov so bile, da so redno obiskovali društvene seje, ali kakor so jim rekli, zabavne shode, zahajali v društveno čitalnico, zlasti pa na občne zборе. Pri sejah so poslušali predavanja in kritike posameznih članov ter se pridruževali ali ugovarjali kritikovi sodbi. Vsak član je moral dvakrat, pozneje celo trikrat predavati. Vendar se ta dolžnost ni strogo izpolnjevala — o nekaterih članih, ki so bili zelo glasni v vpisni knjigi, ne vemo, kdaj so nastopili pri zabavnih shodih.

Najstrožja dolžnost je bila molčečnost. Prvotno je bilo zaradi previdnosti celo prepovedano, da bi se »zadružani« v večjem številu pokazali na javnih prostorih ali govorili o Zadrugi. Dolžnost, molčati o tem, kar se je godilo in govorilo o Zadrugi, so spolnjevali tudi tisti, ki so iz društva odšli. Le redko zasledimo pritožbe, da je ta ali ona zadeva prišla do nepoklicanih ušes. Ob taki priliki beremo hudo ogorčenje prizadetih, posebno društveni funkcionarji so čutili dolžnost, da povedo kako trpko misel in ponovno opozore na strogo molčečnost.

Poleg rednih članov so bili tudi izredni. Prvotno so se bili namenili, da za izredne člane povabijo oz. imenujejo »slovenske rodoljube«. To so opustili, pač pa so pozneje vabili k raznim slavnostnim sejam posebej izbrane goste. Izreden član je bil samo tisti »zadružan«, ki je stanoval izven Ljubljane ali ki se zaradi raznih okoliščin ni mogel udeleževati rednega društvenega dela. Izredno članstvo je bila tudi čast, ki so jo podelili bivšim »zadružanom«, ko so svoje dolžnosti vestno in zaslužno izpolnili in ostali še v prijateljski zvezi z društvom.

Članstvo se ni omejevalo samo na gimnazijce, med njimi najdemo tudi nedijake. Štefe sam, gonilna sila društva, je bil samo na pol dijak; Fran Kristan (III. in IV. posl. leto) je bil podčastnik, »c. i. kr. četnik«, Zdravko Novak v V. posl. letu ni bil več dijak, Štefe je 6. dec. 1894 prosil odbor, da sme vpeljati kot gosta J. Juha, uradnika pri finančni direkciji, kar sta odobrila Dermota in Kette. Tako vidimo tudi v tem neko demokratično lastnost »zadružanov«; pri svojem namenu se niso omejili na najožji dijaški krog, ampak so iskali, kolikor je bilo mogoče širše in svobodnejše skupnosti.

Društveni odbor so v začetku volili vsak drugi mesec, pozneje ob koncu vsakega tečaja. Prvotno preveč demokratično menjavaње odbora se ni pokazalo za uspešno; prav tako tudi preveč stalno odborništvo, n. pr. Dermotovo predsedništvo in Štefetovo knjižničarstvo in blagajništvo ni uživalo splošnega priznanja.

V zadnjem rednem poslovnem letu 1896/97 zasledimo še neko posebnost. Novi društveni funkcionarji so — revizorji. Prejšnja pravila

ne poznajo nadzorstva in se zdi, da so pravico do nadzorstva nad poslovanjem imeli vsi člani, ker se je društvo v svoji demokratični zavednosti samo nadziralo. Revizorja se v tem letu imenujeta Štefe in tudi Dermota, ki je bil že izreden član. Revizorska oblast je bila tolika, da so revizorji lahko društvo razpustili, če se je zdelo, da prehaja na napačna pota ali da ni več zmožno življenja.

Razmerje članov do odbornikov je bilo kaj svobodoljubno. Razna vprašanja in opomini v vpisni knjigi kažejo, da so vsako nerednost obravnavali javno in klicali posamezne odbornike na odgovor, ali pa ugovarjali njihovim odločbam. Naravno je bilo, da je posebno stari odbor skrbno pazil na slovanje novega in rad pokazal svojo izkušnost ali slabovoljost. Strogi Dermota posebno Iv. Cankarju ni bil povolji. Ko je Dermota že odložil predsedstvo, je 7. febr. 1896 predlagal, da Jos. Oblaka izključijo, ker ga ni bilo že pri treh sejah zapored; pristavil je: »Kot vzrok za opravičenje je navedel, da nima časa, ker se — mora drsati... in punce spremljati!« Cankar je pod Dermotov predlog napisal hudomušni odgovor:

»Okrutni svoj predlog piše član Dermôta takó v hladnih besedah, kakor bi bila čisto navadna in brezpomembna stvar izključenje nadarjenega pesnika, jedinega Zadruginega turista, za vse sveto in blago navdušenega mladeniča. Ali vé Dermôta, kaj je Zadruga? Ali razume njen vzvišeni pomen? Kakor kažejo njegove górenje besede, je pozabil nekedanji predsednik vse to in zató se usojam dajati mu pouk v stvari, ki bi jo moral kot naš nekedanji vodnik sam najbolje vedeti. Jaz mislim, da ima Zadruga namen, zbirati v sebi mlade talente, da se uče drug od drugega v imenitnih vprašanjih slovstvenih in političnih. Nima pa namena, z železno rokó kovati jih v okove, kajti ravno Zadruga s svojim obstankom krši dijaško disciplino in se s tem odločno izjavlja za svobodo... In uboga ovčica, naj se brez pardona izbacne? Nikdar! Dokler bom mogel migati z zadnjim od svojih štirih mezincev, protivil se bom temu!... Oblak je mlad! Krog njega življenje, življenje v njegovem srcu! Kaj je potém čuda, da se je udal vsemu razkošju drsánja, plesánja in spremljánja svojih dražestnih izvoljenk? Kdor ima kaj srca, potegnil se bo odločno zanj!... In on je pesnik! Kje hoče dobiti snov svojim umotvorom, če ne v življenju? In ako mu ravno tiste ure, ko ima Zadruga seje, sveti življenje v najkrasnejšem žaru, — ali naj tedàj sedi v zaduhli sobi Štefeta in žaluje za izgubljeno srečo? Kakó more predavati, če ne dobi snovi?... Napisati bi imel še mnogo, a ker me čustva prevladujejo, rajši molčim in samó še k sklepu opomnim Dermôto, naj drugikrat molči in ne pride s takimi grozovitostmi!« (Vpisna knjiga, str. 95.)²⁰

Ko je Dermota nato še dvakrat ponovil svoj predlog in drugič pripomnil, da vztraja pri svojem predlogu že »zaradi tega, ker je čl. Oblak sam pripoznal, da mu sedaj ni možno vztrajati v Zadrugi — v pustu; v postu pa, da bode zopet vstopil v Zadrugo nazaj!... Ali se naj šalimo z Zadrugo?! Odbor, na noge za čast in stvar Zadruge!« In ko je še tretjič opozoril odbor na njegove dolžnosti ter grajal razne nerednosti, se mu je pridružil še Štefe, tedaj se je oglašil podpredsednik ter odgovarjal na Dermotove, Štefetove in deloma tudi Cankarjeve interpelacije. Vnela se je ostra polemika med Štefetom in Zevnikom, kjer nista izbirala besedi. Zopet se je oglašil Cankar in odgovoril najprej Zevniku:

²⁰ Gl. tudi DS 1920, 13.

»Jaz bi se v to polemiko ne vtikal, ko bi ne pisal Zevnik o meni in o drugih skrajno gorjansko. Četudi se v nekaterih točkah, posebno gledé ‚kroka‘ strinjam z njim, vendar ga opozárjam, naj pozabi na svoje basni, kadar govori o članih ‚Zadruga‘. Morda on misli, da smo od tedáj, ko je postal podpredsednik, mi vsi le njegovi lakaji? Nikakor ne! Če se on vede kot surov gospodar in nas nazivlje ‚gosjake‘ in neolikane ljudi, tedáj samó kaže, da ne razume svoje časti (podpredsedniške), ki pa ni sama čast, temveč tudi breme, katerega mora nositi radovoljno, ker ga je tudi radovoljno vsprejel. Ako mi pride še enkrat s takimi nazivi, pokažem mu, da znam rabiti še vse drugačne, ki pa se dotičnim osebam bolj prikladajo, kakor pa so se njegovi meni... Sicer pa mu nazadnje vse te primke odpuščam, ker mislim, da je vsled razburjenosti trpel njegov razum.«

Cankarjevemu odpuščanju se je pridružil tudi Štefe, predsednik Lovrenčič pa je kratko zapisal: »Zaključujem polemiko«. Toda Cankar je nadaljeval:

»Polemiko gledé ‚Naroda‘, ‚kroka‘ i. t. d. je predsednik zaključil in jaz je torej ne nadaljujem, pač pa moram pripomniti par besed glede nekega stavka Štefétovega; ta stavek je bil vpleten v polemiko, ne da bi imel kaj opraviiti z njó, glasi se pa: „Kar se tiče značilnega, da ‚bivši‘ predsednik Dermóta opozarja sedanji odbor, omenjam samo to, da bi Dermóta prav gotovo ostal ‚ZadruGINi‘ predsednik, ‚ko bi le hotel‘.“ To je Štefetov stavek. Njemu torej ni prav, da se Dermóta imenuje ‚bivši‘ predsednik, reči se mu mora ‚predsednik‘ in se poleg tega klanjati do pasa, kakor ruski mužíki svojemu batjuški gospodarju. Štefè zahteva, naj ostane Dermóta predsednik kljub temu, da smo izvolili novega. No, zarad mene naj ostane, — še zelo ljubo mi je, kajti potemtakem ostanem predsednik tu jaz, in poleg mene bodo predsedovali še: Lavrač, Baloh in Škrjanec, tako da ostane ubogi Lavrenčič sam in zapuščen, kakor Faustova Metka, ali kakor Kržetov ‚Pisk‘ v ‚ZadruGINem‘ arhivu... Pa Štefe se je kmalu spomnil, da bi postala vzpričo tolikih predsednikov zmešnjava in kar sredi stavka je premenil svoje misli in priznà, da Dermóta vendarle ni več predsednik, — kajti precej potém, ko se razkorači nad nedolžno besedico ‚bivši‘ — pravi: ‚Dermota bi ostal predsednik, ko bi le hotel‘. V tem podčrtanem ‚ko bi le hotel‘ tiči precej skrivnostnih Štefétovih mislij. On je mislil prav za prav reči: „Mi vsi, kar nas je Zadržanov, smo Dermóta tako silno ljubili, vsi smo bili takó trdno prepričani o njegovi predsedniški sposobnosti, priznavali smo takó s polno dušo in rádostnim srcem njegovo neutrdno ‚delovanje‘, — da bi ga volili, tudi ko bi se z vsemi štirimi branil. Ali ker smo se bali, da bi se Dermóti vzpričo naše navdušenosti kaj hudega ne pripetilo od velikega ginjenja, agitirali smo na vso moč, takó, da je prišel Lavrenčič napósled le po najhujši borbi in v potu svojega obraza na predsedniški stol... itd.“ To je mislil Štefè povedati s svojim — ‚ko bi le hotel‘. Toda jaz in še veliko drugih smo volili Lavrenčiča popolno iz svojega nagiba in bi ga volili ko bi Dermóta tudi ne izjavil, da ne vzprejme volitve več; o kakšni agitaciji ni vedel nihčè. Torej bi Dermóta ne ostal predsednik — če bi prav ‚hotel‘. Toliko Štefetu. (Vpisna knjiga, str. 101 do 106.)²¹

Posebno v letu 1896/97 vidimo, kako občutljivo je postalo razmerje posameznih članov do odbora oz. predsednika Lončarja; Dominik Puc in Karlo Cankar veliko ugovarjata njemu in revizorju Štefetu ter očitata samovoljnost ali zlorabo oblasti, najsi je miroljubni Lončar skušal vsak nemir ublažiti ali izravnati.

Poleg zabavnih shodov sta bili posebna vez društvena knjižnica in čitalnica. Na videz iz starih čitalnic in bralnih društev

²¹ Gl. deloma tudi DS 1920, 16.

povzeta uredba je v svojem ustroju imela vendarle nekaj novega, za mlade ljudi vzgojnega. Oboje so »zadružani« vzdrževali skupno in vsak je po svojih močeh čim več žrtvoval. Svoje knjige so znesli v društvo, da so bile na razpolago vsem, in knjižničar je samo oskrboval in nadziral izposojanje. Zaradi slabih denarnih razmer so si najbrž malo knjig oskrbeli iz društvenega premoženja, knjige so bile večinoma last nekaterih članov, ki pa so jih, če so iz društva izstopili, terjali nazaj. Največjo knjižnico je imel Jos. Oblak, zato so ga sprejeli zopet za člana, kljub temu, da nekaterim niso bila všeč njegova predavanja (prim. tajniško knjigo, str. 2 in 4).

Društvena čitalnica s časopisi je bila pri srcu posebno tistim, ki so se zanimali za politiko. Hoteli so se sproti poučiti o političnih in dnevnih dogodkih. Zadružanom so bili na razpolago tudi vsi domači in nekateri tuji leposlovni listi, ki so jih marljivo prebirali in jih izposojali tudi na dom (n. pr. Rimski katolik, Dom in svet, Slovanski svet). Tudi časopise in liste so prinašali posamezni člani. Tako je 1. zabavni shod l. 1894 sklenil, da bodo dajali Ljub. Zvon; Bončar, Škrjanec, Zevnik; Dom in svet; Župančič in Zevnik; Vesno; Zevnik in Bončar; Rimski katolik; Peterlin; Prosvjeto; Bončar; Moderne Kunst; Štefe; Für alle Welt; Zevnik; Neue Freie Presse; Bončar; večino slovenskih časopisov je obljubil priskrbeti Štefe. Vsak član je moral prispevati vsaj en list. To dolžnost so nekateri poznejši člani težko spolnjevali in zaradi tega večkrat srečujemo javna vprašanja v dopisni knjigi. Dnevnik so morali biti na razpolago takoj, listi pa vsaj tretji dan potem, ko so izšli.

Obiskovanje čitalnice je bila društvena dolžnost, ukrepi šestega poslovnega leta določajo obisk dvakrat na teden; za kontrolo so uvedli posebno knjigo. V dopisni knjigi so grajali tega ali onega nemarljivega obiskovalca, posebno, če je bil odbornik. Čitalnica ni bila namenjena samo branju, ampak tudi razgovoru. Kajpada se je vse to moglo goditi samo v zgodnjih večernih urah in pa ob nedeljah. Ker sta bila po tedanjem šolskem redu samo v sredo in soboto prosta popoldneva, in ker se je ob večernih urah marsikak »zadružan« ukvarjal z instrukcijami, je bil obisk »Zadruga« precej težka dolžnost. Obenem jih je vezala »hora legalis«, po kateri se dijak ni smel pokazati na ulici. Vrhu tega so pazili na to, da društvenih sestankov niso napovedali takrat, kadar je bila v gledališču slovenska predstava.

Veliko težav, drobnega obreganja in bridkega humorja je »zadružanom« naklanjalo gospodarsko vprašanje. Njihovi proračuni niso imeli realnega kritja, zato je bilo tudi blagajniško poslovanje večinoma nerealno. Edini dohodki: mesečna članarina, vpisnina novih članov in globe, ki jih je prisojal odbor oz. predsednik za razne prestopke, niso mogli prinesiti ravnotežja z izdatki. Članarina 50 krajcarjev (1 krono) na mesec je bil kolikor toliko precejšen denar in marsikdo ga je težko zmožel. Župančič 6. nov. 1894 nekako plaho vprašuje: »(Gospod) Brat blagajnik! Kdaj je zadnji dan za plačanje udnine (v) meseca oktobra?«, na kar mu blagajnik odgovarja: »Brat Župančič

izvestno ni čital mojega opomina z dné 28. 10. 94, zato ne ve, da je obrok že potekel 30. p. m. Ako bratje ne poravnajo do 8. t. m. svojega dolga, naložila se jim bode zdatna globa.« V šestem poslovnem letu so znižali mesečnino na 25 krajcarjev.

Kadar so najeli posebno sobo za svoj društveni »lokal«, so zašli v dolgove. Jeseni 1894 se jim je godilo posebno hudo. Prepri in izstopanje članov je vplivalo tudi na zadržno gospodarstvo. Ob začetku leta je blagajnik Bončar napravil takle proračun: Dohodkov 6 goldinarjev; naroči se »Mlada Hrvatska«, »Zlata Praha«, drugo pride na stanovanje in luč, in če ostane še 50 krajcarjev, lahko naroče Rodoljub in Slovensko knjižnico. Toda njegov naslednik je čez dva meseca odgovoril Štefetu na njegov opomin, naj plača stanovanje: »Plačaj stanovanje, če imaš s čim! Plačali niso niti telegramov, niti vseh glob — kaj še za lokal«. Kette pa odgovarja blagajniku: »Brat Zevnik je pač zato blagajnik, da opozori vsakega posameznega člana na njegove dolžnosti. Sicer bi lahko za blagajnika postavili kako lončeno posodico v predal!!!« Ko so se konec l. 1894 ali v začetku 1895 preselili na Kettejevo stanovanje, tudi tam niso mogli plačevati mesečnine. Celo Kette, ki je založil denar za knjižno polico, je moral 25. januarja 1895 opozoriti tovariše na društveni dolg:

»Dragi Zadržani! Prosim vse one, ki še niste dali svojega donéska za »stelažo«, da to vendar že jedenkrat storite. Nekaj denarja je že v blagajnici, še drugo pričakujem dan na dan od Vas. 10 kr. (ajcarjev) je vendar malenkost, a meni sámemu dati 1.50 gl (goldinar, 50 krajcarjev), je le preveč, vzlasti ker se »stelaža« ni samo radi mene, ampak radi »Zadruga« izgotovila. Upajoč, da bote malenkostni dar 10 kr. položili, ne da bi Vas moral 5 mesec prositi, beležim Dragotin Kette« (Vpisna knjiga, str. 84).

Ko je bilo v februarju 1895 treba plačati Slov. Narod in so ga člani pogrešali, jih je blagajnik opozoril:

»Prosim članove, naj bi vsaj dolgove poravnali, sicer »Naroda« še dolgo časa ne bomo imeli, kajti blagajnica je močna 5.50 gl — deficita!« (Vpisna knjiga, str. 92).

Zdaj je zmanjkalo črnila, zdaj petroleja, še za peresa je bilo težko. Vse take težave so »zadržani« navadno reševali s humorjem. Ko se konec novembra 1894 pritožuje Železnikar, da zmanjkuje črnila, ko ga je bila skoraj polna steklenica, pristavlja zapored Kette: »Petrólje primanjkuje, saj je ni bilo v steklenici skoraj nič, od kodi bo zopet pritekla?« Nato: »Naznanja se vsem, ki ne vedó, da v tej sobi ni petrolejskih vrelcev, kakor na polotoku Baku ob Črnem morju. Ergo?«

Zaradi vseh teh potreb so bile globe, ki so jih morali plačevati člani za svoje prestopke, važen, čeprav ne preveč donosen vir dohodkov. Če je kdo neopravičeno zamudil sejo, če je pri seji govoril brez predsednikovega dovoljenja, če ni o pravem času plačal članarine ali za podobne merednosti, je odbor ali predsednik nalagal globe od 5 do 10 krajcarjev, v hujšem primeru tudi več. Zanimivo se je taki globi upiral Ivan Cankar:

»Predsednik mi je naložil globo petih krajcarjev, ker se nisem udeležil shoda 27. okt. 1894. l. To je čisto naravno, in mi niti ne pride na misel, pripraviti se z Dermôto. Ali izpuliti mi hoče še drugo svoto petih krajcarjev, ker nisem predával na tem shodu (z dne 27. okt. 1894. l.), na katerem me ni bilo videti. Torej plačati moram zató, ker predaval nisem; kdo pa pravi čl. Dermôti, da nisem predaval? Jaz bi bral svojo stvar ravno takó lahkó v absenci Dermôtini na svojem domu, in potemtakem bi omenjeni čl. Dermôta ne imel pravice, iztrgati mi gori omenjene vsote zategadelj, ker nisem predaval. Torej plačam samó v tretjič omenjeno svoto, ne da bi jo pomnožil s številko dve. Zakaj — da povem in razjasnim vso stvar še jedenkrat — ko bi bil pri shodu, bi tudi predaval, ko bi me pa ne bilo — kar se je vsekakor zgodilo — pa ne bi predaval. Ker pridem pri tem spisu vèn in vèn na isto mesto, zató končam, in pripomnim samó še, da omenjene svote ne plačam — ker je nimam« (Vpisna knjiga, str. 19).²²

Kmalu nato je moral plačati globo Al. Peterlin, ker je v seji ogorvoril Štefeta z »gospodom«. Peterlin ugovarja:

»Pregledal sem vse zapisne knjige in pravila Zadruga, ali nikjer nisem našel zapisano, da se je naložila globa za tak slučaj kakor meni. Bil je res moj predlog, da se med seboj nazivljemo brate, vsprejel se je, ali globe nismo pri njem v poštev jemali. — Sploh ne vém, kedaj je dal predsednik s a m e m u oblast, da globe takoj samovoljno nalaga članom, in še celó pri tako melenkostnih rečeh?! Opomnim, da imá po društvenih pravilih nalagati globe — odbor, ne pa — predsednik sam! Sapienti sat!« (Vpisna knjiga, str. 28.)

Vendar so pri vseh teh težavah »zadružani« ostali na lastnih nogah. Sicer so že v II. posl. letu hoteli prositi za pomoč dr. Iv. Tavčarja, a so se premislili, češ da je društveno stanje ugodno. V začetku nov. 1894, v IV. posl. letu, vprašuje Štefe knjižničarja, »kdaj bode izpolnil neko svojo obljubo, da gré k dvema slovenskima korifejama? Naj stori kolikor možno, da se pomnoži število časopisov. Prosim!« (Vpisna knjiga, str. 21). Štefe je gotovo mislil dr. Tavčarja in Iv. Hribarja — toda denarne težave, v katerih je bila Zadruga posebno tisti čas, pričajo, da knjižničar te poti ni napravil.

Društveno življenje »zadružanov« je imelo sem in tja res značaj dijaškega »kratkočasje«, kakor ugotavlja Iz. Cankar,²³ vendar njihovo delo očitno presega okvir dijaškega navdušenja; tipajo za novimi potmi slovenskega javnega življenja, še več, pri posameznikih zasledimo tudi že osnovne poteze njihovega poznejšega javnega dela.

(Dalje)

²² Gl. tudi DS 1920, 14.

²³ DS 1920, 17.